

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOĞU AKDENİZ'İN STRATEJİK ÖNEMİ

AHMET KUM

TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR. İBRAHİM KAMİL

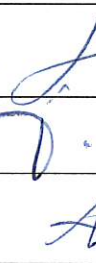

EDİRNE 2020

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET KUM tarafından hazırlanan **DOĞU AKDENİZ'İN STRATEJİK ÖNEMİ** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca **20. 01. 2020/Pazartesi** günü saat **13.00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabul Edilmesine **ÖYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
DOÇ. DR. İBRAHİM KAMİL (DANIŞMAN)	Kabul Edilmesine	
DOÇ. DR. İBRAHİM KELAĞA AHMET	Reddine	
DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜZEHHER YAMAÇ	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

20 / 01 / 2020

Ahmet KUM

Tezin adı : Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi

Hazırlayan : Ahmet KUM

ÖZET

Enerji, insanoğlunun yaşamını konforlu bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli olan ürün ve hizmetlerin sağlanabilmesinde gerekli olan güç kaynağı ve vazgeçilemeyecek bir girdisidir. Yaşamımızda günlük rutin olarak kullandığımız içilebilecek su, elektrikli aletler, ulaşım, eğitim vb. hizmetlerin sağlanabilmesinde olmazsa olmazlarından biridir enerji.

Günlük yaşamsal faaliyetlerimiz devam ederken, bir şekilde enerjiye ulaşamadığımızı ve günlük etkin olarak kullandığımız hizmetlerden birinin kısa bir süreliğine kesintiye uğradığını düşünelim. Kesintinin günlük hayatın bir parçası olan hizmetlere (işe gitmek için hazırlanırken kullandığımız elektriğin olmaması, otomobil/raylı sistemin çalışmaması, sağlık hizmetlerinin-ameliyat- yapılamaması, günlerce buzdolabında gönül rahatlığıyla beklettiğimiz besinlerin bozulması) yapacağı etkinin ötesinde endüstri bacalarının sönmesiyle ülke ekonomisine vereceği maddi zararın etkisini ve halkta oluşacak manevi etkiyi düşündüğümüzde enerjinin elde edilememesi hayati bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.

Dolayısıyla ülkeler için bu kadar hayati öneme sahip ENERJİYE, kesintisiz ve güvenilir bir şekilde ulaşmak önemli hale gelmiştir. Bu bakış açısıyla enerji sağlama gayretinde olan ülkeler, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının var olduğuna dair kuvvetli keşiflerin ortaya çıkmasına müteakip hedeflerini bu bölgeye çevirmişlerdir. Özellikle AB, enerji güvenliğini sağlayabilme adına bölgeden gelebilecek maksimum enerji kaynağına sahip olabilmek için bölgede aktif olarak siyasi hamlelerde bulunmaktadır.

Ve böylelikle Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan ülkeler jeopolitik açılarından varlığının önemini fark etmişler, bölgelerinde olan enerji kaynaklarının kullanımında

söz sahibi olabilmek adına ikili anlaşmalar yaparak, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgelerini belirleme/sınırlandırma yoluna gitmişlerdir.

Özellikle Yunanistan'ın GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) ile yapmış olduğu bölge sınırlama ve arama/tarama faaliyetlerine yönelik anlaşmalar, Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Yunanistan yapmış olduğu anlaşmalarla Türkiye'yi, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına ulaşabilme noktasında engellemeye çalışmaktadır. Yunanistan tarafından yapılan Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi çevreleme faaliyetlerine karşılık, Doğu Akdeniz'de daha etkin olabilmek adına Türkiye KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) ile işbirliğine girerek bu bölgede hidrokarbon araştırmaları yapabilmek için ikili anlaşmalar gerçekleştirmiştir.

Enerji kaynaklarına yakınlığı nedeniyle stratejik öneme sahip Türkiye, kendi enerji güvenliği sağlamanın yanı sıra enerji transfer merkezi olmak adına bölgedeki ve çevre ülkelerdeki gelişmelere göre adımlar atmakta ve bir dizi anlaşmalar yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Kıta Sahanlığı, Münhasır Ekonomik Bölge, Enerji Güvenliği, Leviathan, Tamar, Afrodit

Name of Thesis : The strategic importance of the Eastern Mediterranean

Prepared by : Ahmet KUM

ABSTRACT

Energy is an indispensable power source and an indispensable input for providing the products and services necessary for the human being to live comfortably. Water, electrical equipment, transportation, education etc. that can be used daily in our lives; energy is one of the sine qua non in providing services.

Let us assume that while our daily vital activities continue, we are unable to access the energy in any way and one of the services we use daily is interrupted for a short time. Beyond the impact of interruptions on services, which are a part of daily life, (the lack of electricity we use to prepare for work, the failure of the automobile / rail system, the inability to perform health services-surgery, the deterioration of the nutrients we keep in the fridge for days with peace of mind) the failure to obtain energy is a vital threat when we consider the impact of material damage to the national economy and the spiritual impact on the public with the extinction of industrial chimneys.

Therefore, it has become important for countries to reach this vital energy in an uninterrupted and reliable way. From this point of view, countries aiming to provide energy have turned their goals to this region following the emergence of strong discoveries about the existence of energy resources in the Eastern Mediterranean. In particular, the EU is actively engaged in political moves in order to have the maximum energy source from the region in order to ensure energy security.

And thus, the countries on the Eastern Mediterranean shore have realized the importance of their existence in terms of geopolitics and have made bilateral agreements in order to have a say in the use of energy resources in their regions and have decided to define / limit the continental shelf and exclusive economic regions.

In particular, the GCA Greece (Cyprus) and made clear that the regional limits and search / agreements for browsing activities, it has drawn Turkey's response. Greece and Turkey with the agreement it has made, is trying to block the access point to the energy resources in the eastern Mediterranean. It made by Greece in the eastern Mediterranean in response to Turkey for containment activities, in order to be more effective in the eastern Mediterranean Turkey TRNC (Turkish Cypriot) and has made bilateral agreements to make hydrocarbon exploration in this region by entering into cooperation.

Energy supply is of strategic importance because of its proximity to Turkey, to take steps in accordance with developments in the security of their energy supply as well as energy transfer to the central region and the neighboring countries and operate on behalf of a number of agreements.

Keywords: Eastern Mediterranean, Continental Shelf, Exclusive Economic Zone, Energy Security, Leviathan, Tamar, Aphrodite

ÖNSÖZ

Hayatımızın bir nevi merkezinde olan ENERJİ, bizi çevremizde devam eden yaşama, alışkanlıklarımıza ve sevdiklerimize bağlayan alternatifsiz bir güçtür.

Çalışmanın birinci bölümünde, yaşamımızda bu kadar kritik noktada olan enerjinin çeşitleri ile birlikte enerji çeşitlerinden olan petrolün tarihi, kullanım alanlarının genişlemesi ile birlikte stratejik bir meta haline gelmesi ve bu kapsamda enerjiyi elde etme, enerji bağımlılığı ve enerji güvenliği ile ilgili bilgiler verilmiş ve enerji güvenliğinin hassasiyetine vurgu yapılmıştır.

Çalışmanın ana konusu olan Doğu Akdeniz Bölgesi'nin tanımlanması ve tarihsel stratejik önemi ve bu kapsamda Türkiye için bölgede bir nevi uçak gemisi görevi gören Kıbrıs Adası'nın tarihsel dönemleri ve adanın çevresinde bulunan enerji kaynakları ile ilgili uluslararası hukukta elimizi kuvvetlendiren konular üzerinde durulmuş ve bu bölgede Türkiye'nin oyun kurucu asli unsurlardan biri olduğu üzerine yoğunlaşmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, deniz hukukunun gelişim süreciyle birlikte uluslararası kavramlardan bitişik bölge, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bölgede bulunan ülkelerin Doğu Akdeniz'de tespit edilen hidrokarbon kaynaklarını elde etme stratejileri ve bu kaynakların talep edilen bölgelere nakli hususunda yapılmakta olan çalışmalara değinilmiştir. Enerjide nakil üssü olma yolunda adımlar atan Türkiye'nin, Doğu Akdeniz ekseninde atması gereken adımlar tartışılmış ve bölgedeki enerji kaynaklarının Türkiye'nin çıkarları açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmam süresince geçirmiş olduğum süreçlerde her daim engin bilgi, tecrübe ve bakış açısıyla bana yol gösteren ve destekleyen tez danışmanım Doç.Dr.İbrahim KAMİL'e, tez çalışmamı bitirmede bana manevi destek olan aile fertlerime tek tek sonsuz saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
HARİTA ve GRAFİKLER	x
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

TARİHSEL AKIŞ SÜRECİNDE ENERJİ

1.1. Enerjinin Tanımı	4
1.2. Enerji Kaynak Çeşitleri	5
1.2.1. Petrol	7
1.2.2. Doğalgaz	11
1.3. Teknolojinin Gelişmesi İle Birlikte Enerji Güvenliği Kavramı	14

II. BÖLÜM

2.1. DOĞU AKDENİZ VE JEOPOLİTİĞİ	22
2.1.1. Doğu Akdeniz'in Tanımlanması	22
2.1.2. Doğu Akdeniz'in Tarihsel Yeri ve Stratejik Önemi	24
2.2. DOĞU AKDENİZ'DE KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ ve ADANIN TARİHİ GEÇMİŞİ	28
2.2.1. Kıbrıs Adası'nın Tarihi Geçmişi	28
2.2.2. Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Türkiye ile İlişkileri	31

III.BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ'NİN POTANSİYEL ENERJİ KAYNAKLARI VARLIĞI ve HUKUKİ DURUMU

3.1. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DENİZ HUKUKUNUN GELİŞİM SÜRECİ.....	33
3.1.1. Tarihi Süreç	33
3.1.2. Uluslararası Hukuk Açısından İlgili Kavramların Tanımlanması	35
3.1.2.1.Bitişik Bölge.....	35
3.1.2.2. Kıta Sahaneliği.....	36
3.1.2.3. Münhasır Ekonomik Bölge	37
3.2. DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ'NİN POTANSİYEL ENERJİ KAYNAKLARI VARLIĞI	40
3.2.1. Doğu Akdeniz'in Potansiyel Enerji Kaynakları ve Kullanılabilirliği	40
3.2.2. Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynakları Kapsamında Türkiye-KKTC-GKRY İlişkileri	43
3.2.3. Doğu Akdeniz'deki Doğalgazın Transfer Güzergahları	51
3.2.4. Enerji Paylaşımı Kapsamında Bölge Ülkelerin Politikaları ve Uluslararası Aktörlerin Bölgeye Bakış Açısı	54
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA	65

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
Çev.	Çeviren
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇTTAD	Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Der.	Derleyen
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ITGI	Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı (Interconnector Turkey-Greece-Italy)
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (Liquified Natural Gas)
MAD.	Madde
MEB- EEZ	Münhasır Ekonomik Bölge (Exclusive Economic Zone- EEZ)
NABUCCO	Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation)
OAPEC	Arap Petrol İhraç Edenler Örgütü (Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries)

OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OPEC	Petrol İhraç Edenler Örgütü (Organisation of petroleum Exporting Countries)
s.	sayfa
SRSA	İpek Yolu Strateji Kanunu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUMED	Arap Petrol Boru Hatları Şirketi
TANAP	Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline)
TAP	Adriyatik Geçişli Doğalgaz Boru Hattı (Trans Adriyatik Pipeline)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Tcf	Trilyon Cubic Feet- Trilyon Küp Ayak
TDK	Türk Dil Kurumu
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜDAV	Türk Deniz Araştırmaları Vakfı
UNCLOS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
USGS	ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UEA	Uluslararası Enerji Ajansı
USAK	Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
USGS	ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi
Yy.	Yüzyıl

HARİTA ve GRAFİKLER

Harita 1: Doğu Akdeniz'in Siyasi Haritası	23
Harita 2: Doğu Akdeniz'deki Basenler (Havzalar)	40
Harita 3: Doğu Akdeniz Kıyı Ötesindeki Ana Doğal Gaz Keşiflerinin Coğrafi Konumları	42
Harita 4: Tarafların Hak İddia Ettiği Alanlar (Türkiye-KKTC-GKRY)	44
Harita 5: Türkiye'nin MEB Gösterir Harita.....	47
Harita 6: Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Faaliyet Bölgeleri	48
Harita 7: Yunanistan' Göre Türkiye'nin MEB'ni Gösterir Harita.....	49
Harita 8: Doğu Akdeniz Gazının Olası İhracat Güzergahları	52
Harita 9: Doğu Akdeniz Boru Hattı (EastMed) Projesi Güzergahı	54
Harita 10: Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Mutabakat Muhtırası'nda Yer Alan Harita ...	56
Harita 11: Türkiye-Libya Anlaşma Metninde Kullanılan Harita	57
Harita 12: Türkiye-Libya Mutabakat Anlaşmasında Ülke Sınırları	59
Tablo 1: Uluslararası Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri.....	14
Tablo 2: Kıta Sahaneliği ile MEB Mukayesesi	39
Tablo 3: Doğu Akdeniz Kıyı Ötesinde Yakın Zamandaki Gaz Keşifleri	41
Tablo 4: Türkiye'nin Elektrik Üretiminde Kullandığı Kaynaklar	63
Şekil 1 : UNCLOS'a göre deniz yetki alanları	34
Şekil 2 : 1982 BMDHS'ne göre Deniz Yetki Alanları	38

GİRİŞ

İnsanlık tarihini ele aldığımızda başlangıç noktası olarak günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere, eldeki giysi vb. malzemeleri kurutmak ve sıcaklık için GÜNEŞ, vücut ısılarını koruma ve gerekli enerjiyi elde etmek için malzemeleri pişirme için ODUN ATEŞİ, kullanabileceği enerjiyi ve hareketi elde etmek için RÜZGAR ve SU, gerektiği zaman bedensel işlerini hafifletmek adına HAYVAN GÜCÜ kullanmışlardır. Peki, binlerce yılın ardından günümüzde ne değişti?

Günümüzde de ekonomilerin dolayısıyla insan yaşamının merkezinde “enerji” yer alarak en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarında en başat aktörse petrol ve doğalgazdır.

Enerji kullanım alanında diğer rakiplerine büyük fark atan petrolü ele alalım. Neredeyse tüm yaşantımızda petrole ihtiyaç duymaktayız. İletişim ve he türlü hizmet sektöründe enerji, bu hizmetleri yerine getirirken ihtiyaç duyulan temel argümanların başında gelmektedir. Günümüz teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde ihtiyaç olduğu enerji kaynaklarına ya da petrole sahip ülke sayısı giderek azalırken, bu durumun tam aksine, halkın istenen yaşam kalitesinin oluşabilmesi için başta petrol olmak üzere enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan ülke sayısı ise artmaktadır.

Arz talep dengesinde talep arttıkça piyasaya arz edilen miktar sınırlanmış, bu da fiyatların oynak olmasına, enerji bağımsızlığı ve güvenliği konusunda karar vericilerin tedirgin olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla dünya ve ülke siyasetinin merkezinde enerji kaynaklarına ulaşmanın ve devamlılığın belirsizliği ana etken olarak yerini almaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji rezervleri, gerek bölge ülkelerinin gelişimi açısından ve gerekse politika belirleyici ülkelerin sahip olmaya çalışması açısından iştah kabartacak seviyede olacağı değerlendirilmektedir. Çalışmamızın ana gayesi de tam bu noktayı hedeflemektedir. 21.yy.da, dünya ülkelerinin gözünün üzerinde olacağı Doğu Akdeniz bölgesinde var olan enerji kaynaklarının çıkarılması ve buradan uluslararası pazarlara transferinin sağlanması hususunda, devletlerle uluslararası

şirketlerin yapmış olduğu anlaşmaları ve rekabeti ortaya koymak ve bölgede gerçekleşen değişimlerin etkisiyle Türkiye'nin bulunmuş olduğu konum itibariyle öneminin giderek artacağını ve enerji transfer noktası olma stratejisini bu değişimler ışığında açıklığa kavuşturabilmek amaçlanmaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesi sadece potansiyel enerji kaynaklarıyla değil, tarih boyunca sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle denize kıyıdaş olan ülkelerden başka her devrin süper güç ülkelerinin ilgi odağı olmuş ve bu ülkeler bölgenin zapt edilememesi durumunda en azından etki altında tutulabilmesine çalışmışlardır. Dolayısıyla bu bölge her daim güç mücadelelerinin yaşandığı stratejik bir alan olmuştur. Enerji kaynaklarının varlığı bölgenin önemini ve süper güçlerin bölgeye iştahını daha da artırmış ve işin içinden çıkılmaz bir noktaya sürüklemiştir. Bu noktada çalışmamızda bölgenin tarihsel süreçte devam eden önemine, enerji havzalarının etkisi değerlendirilmeye çalışılmış ve bu bağlamda Kıbrıs Adası'nın önemine değinilmiştir.

Çalışmamızda Türkiye ve AB.'nin, Doğu Akdeniz'de izlemiş olduğu siyasete, bu siyaset neticesinde karşılaşılabilecekleri sorunlara ve enerji transfer noktası olma hedefinin haricinde Türkiye'nin bölgede uluslararası siyaset açısından yapabileceği alternatif yaklaşımlara ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Uluslararası aktörlerin ve devletlerin kendi yaşamlarını sürdürebilmesi adına enerji kaynaklarını ve transfer noktalarını kontrol etme istekleri ve bu doğrultuda göstermiş olduğu mücadeleler, önümüzdeki yıllarda askeri kuvvetlerini kullanma ve çıkması muhtemel savaşların ana nedenlerinden biri olarak gözükmektedir. Bu kapsamda büyük güçler, enerji pastasını kontrol edebilme adına aktif siyaset izlemekte ve güçlerini her ne pahasına olursa olsun bu bölgelere kaydırmaktadırlar. Artık ittifaklar enerji güvenliği kapsamında oluşturulmakta ve siyaset bu kapsamda geliştirilmektedir. Bu doğrultuda Doğu Akdeniz özelinde yapılan ittifaklar ve bu ittifakların bölge siyasetine etkisi çalışmamızın diğer ana konusunu teşkil etmektedir.

Çalışma baştan sonuna kadar titiz bir şekilde araştırma yöntemibilimine göre yapılmış ve verilen bilgilerin güvenilir ve en son güncel gelişmelere dayandırılması için, konu ile ilgili mevcut yayınlar ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve uluslararası

alandaki en güvenilir kaynaklara atıf yapılarak çok taraflı bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır.

Tarihin her döneminde var olan ve medeniyetlere beşik olan Ortadoğu'nun (Mezopotamya) günümüzde de süper güçlerin odak noktası olması ve dünya siyasetinin bu bölge üzerinden şekillenmesi her daim ilgimi çekmiştir. Bütüncül olarak düşünüldüğünde, güncel gelişmeler kapsamında hammaddeye yakınlık ve bölgenin mutlaka kontrol altında tutulması ve bu sayede hakimiyetini tüm uluslara kabul ettirme çabaları için atılacak adımlar, Doğu Akdeniz ve yakın çevresinde söz sahibi olan gerek devletler gerekse uluslararası kuruluşlar dünya siyasetine de yön vereceği düşüncesi heyecanımızı artırmakta ve konu ile yakından ilgilenmemize sebep olmaktadır.

Başka bir bakış açısıyla, ülkeler arası güncel güç alanı konularını içeren bu çalışma genel anlamda birçok bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Tarih, coğrafya, mühendislik vb. Bu nedenden dolayıdır ki bu şekil hassas ve dinamik bir konunun üzerinde çalışılmasında tarihin ve özellikle coğrafya biliminin temel öğretileri dikkate alınmış ve bu yönde temel verilere ulaşılarak konu bir bütün olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bölge, barındırdığı potansiyel sorunlar ve çözüm yollarıyla bundan önce dünya siyasetine yön verdiği gibi günümüzde de bölgedeki aktörler ve bölgeye hakim olmak isteyen süper güçlerin oluşturmuş olduğu anlaşmazlıklar ve önceden tahmin edilemez gelişmeler neticesinde dünya siyasetine yön vermeye ve güç mücadelelerinin merkezlerinden biri olmaya devam edeceği gözükmektedir.

I.BÖLÜM

TARİHSEL AKIŞ SÜRECİNDE ENERJİ

1.1.Enerjinin Tanımı:

Genel kabul olarak enerji, “iş yapabilme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır.¹ Enerjinin tarihi evrenin varoluşu ile aynı tarihe kadar uzanmaktadır. İnsanoğlu günümüz kültür düzeyine ulaşmadan evvel birçok merhaleden geçmiştir. Okuma yazmayı edinmeden önce günlük yaşantısında açlığını gidermek için yiyeceğini pişirmesini, üşüdüğü zamanlarda ısınmasını, vahşi doğada yaşayan hayvanların kendisine saldırmasını engellemesini fark ettiği “ateşle” sağladı. Bu farkındalık insanoğlunun hayatında enerji ile tanışmasının başlangıcı oldu. Kullanmış olduğu odun ise enerji elde etmek için kullandığı ilk yakıtı.²

Evet, keşfedilen ateşten önce Güneş hep vardı ama insan yaşamını kolaylaştırıcı ve hayat kalitesine katkı sağlayacak şekilde enerjinin kullanımını ateşin keşfi ile başlamıştır.

İnsanoğlu yaşamını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu enerjiyi elde edebilmek için, tecrübelerine dayalı olarak güneşin varlığını değerlendirmiş ve ateşi kullanarak ihtiyaçlarının birçoğunu karşılamaya koyulmuştur. Zaman içerisinde yapmış olduğu buluşlar ve ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ile birlikte enerji üretimde kullanmış olduğu kaynaklarda çeşitlenmiştir.

İlk zamanlardan günümüze kadar günlük yaşantımızın birçok yerinde enerji ile karşılaşmaktayız. Mekanik enerji, güneş enerjisi, nükleer enerji, elektrik enerjisi vb. Devletler, günlük yaşantının merkezinde olmasıyla ve onsuz yaşam kalitesinin düşmesiyle değil, uluslararası etkili olabilmesine, askeri doktrinlerini oluşturabilmesine, ekonomik özgürlüklerine kadar varlığının devamına son derece etki eden “enerji” faktörünü her daim ön planda değerlendirmesi gerekmektedir.

¹ Scott L.Montgomery, Evra Günhan Şenol (çev.), *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler*, 1.Baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2014, s.8

² Necdet Pamir, *Enerjinin İktidarı*, 2.Baskı, Hayykitap, İstanbul 2016, s. 56

Çalışmamızın ana konusu olmadığından, günümüze kadar kullanılan enerji çeşitlerinden maddeler halinde ve kısa başlıklar altında bahsedip ana konumuza zemin hazırlayalım.

1.2.Enerji Kaynak Çeşitleri:

Enerjinin elde edildiği kaynaklar açısından genel anlamda sınıflandırılmasını “yenilenebilir enerji kaynakları” ve “yenilenemeyen enerji kaynakları” olarak ikiye ayırabiliriz.³ Yenilenemeyen enerji kaynakları, kömür, petrol, doğalgaz gibi fosil kökenli kaynaklardır. Yenilenemeyen olarak belirtmiş olduğumuz enerji kaynakları esasında yeniden oluşabilirler ama buradaki maksat bu kaynakların oluşabilmesi için binlerce yıl geçmesi gerektiğidir. Örneğin petrolü ele alalım. Günümüzde elde ettiğimiz petrolün yaklaşık olarak 300-400 yüz milyon yıl önce, yaşamın var olduğu yerlerde yaşamış, hayat bulmuş organik kökenli hayvan ve bitkilerin, canlılıklarının bitmesine müteakip bir şekilde üzerlerine savrulan kum, toprak vb. tabakaları tarafından örtülmesiyle, bu tabakaların yapmış olduğu basınç ve soğuma-ısınmanın vb. fiziksel etkenlerin etkisiyle milyonlarca yıl çürüme işlemine maruz kalmasının sonucunda oluştuğu bilinmektedir.⁴ Dolayısıyla insanlığın günlük yaşamının idamesi için harcamış olduğu enerji miktarı ile harcanan enerjinin yerine konuş süresi değerlendirildiğinde işin doğası olarak bu kaynaklara yenilenemeyen kaynaklar olarak bakılmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz değerlendirme ışığında, “yenilenebilir enerji kaynakları” ise harcanma süresi ile oluşum/elde edilme süresinin arasında çok süre geçmeyen ve eldeki teknolojik kaynaklarla kolayca elde edilebilen enerji türleri olarak söyleyebiliriz.

³ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.45

⁴ http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=oil_home (24.12.2019)

T.C.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın web sayfasında yazdığı gibi yenilenebilir enerjiyi "Sürekli devam eden doğal süreçlerdeki var olan enerji akışından elde edilen enerji." olarak da tanımlayabiliriz. Bu kaynaklar güneş, su, rüzgâr, jeotermal, hidrolik, biyokütle ve hidrojen enerjisi olarak sıralanabilir.

Bu genel açıklamalardan sonra yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynaklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Yenilenemeyen Enerji Kaynakları

- Petrol
- Doğalgaz
- Doğalgaz Sıvıları
- Kömür
- Uranyum

Yenilenebilir Enerji Kaynakları

- Güneş
- Hidroelektrik
- Rüzgar
- Biyokütle
- Jeotermal
- Hidrojen

Fosil yakıtlar olarak adlandırdığımız yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı, dünya nüfusunun %75'ini oluşturan gelişmekte olan ülkelere doğru kaydıkça stratejik önemi gün geçtikçe artacaktır. Örneğin doğu ülkelerinde yıllık kişi başı petrol varil kullanım rakamı yaklaşık 2 iken bu miktar Avrupa'da 13, ABD'de ise 26 olarak gerçekleşmiştir.⁵

Şimdi hayatımızın yapı taşı olan enerjiyi elde ettiğimiz kaynaklar açısından aslan payına sahip olan petrol ve doğalgazın oluşumuna bir göz atalım.

1.2.1.Petrol:

Oluşumları incelendiğinde, süreç ve hammadde açısından fosil kaynaklar olarak da anılan petrolü, Necdet Pamir'in "Enerjinin İktidarı" kitabında yer aldığı gibi "Milyonlarca yıl önce denizel ortamda yaşayan hayvan ve bitki artıklarının, kum ve/veya çamurlu, gözenekli tabakaların altında, oksijensiz ortamda ısı ve basınç etkisi altında dönüşmesiyle ortaya çıkan bir enerji kaynağı." olarak tanımlayabiliriz.

Latince kökenine baktığımızda "Petra" kaya, "oleum" yağ anlamına gelmektedir. Petrolü kaya içindeki yağ olarak da tanımlamak mümkündür.⁶

Petrol, ayrıca 0,80 ila 0,95 yoğunlukta değişen, kendine has bir koku barındıran, aşırı koyu renkte ve hidrokarbonlardan oluşan, işlenmemiş doğal mineral yağ şeklinde de tanımlanmaktadır.⁷ Yerin altında rezervuar olarak bilinen kumtaşları ya da kireç taşı barındıran tabakalarda bulunduğu ve bu katmanların kıvrımlanma, faylanma ve kırılma sonucu meydana geldiği bilinmektedir. Ülkemizde çıkan petrolün büyük bir bölümü fay hatlarında bulunmaktadır.⁸

2018 yılı itibariyle dünya enerji kullanımının yaklaşık %33,6'sını petrol karşılamaktadır. Halen ispatlanmış rezerv olarak 1.729,7 milyar varil tespit edilmiştir.

⁵ Scott L.Montgomery, *a.g.e.*, s.13

⁶ Pamir, *a.g.e.* s.46

⁷ Filiz Önerürk, "Petrol ve Ekonomisi Üzerine", *Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Yayını*, No.259, Ankara 1983, s.14

⁸ Hakan Yılmaz Çebi, *Türkiye'nin Petrol Savaşları*, Karakutu Yayınları, Yayın No:115, İstanbul 2006, s.27

Bunun 836,1 milyar varili (%48,3) Orta Doğu ülkelerinden, 325,1 milyar varili (%18,8) Güney ve Orta Amerika ülkelerinden, 236,7 milyar varili (%13,7) Kuzey Amerika ülkelerinden sağlanmaktadır.⁹ Dünya üzerinde petrol üretiminde halen ABD, S.Arabistan ve Rusya liderliği ellerinde tutmaktadır. Tüketimde ise ABD, Çin, Japonya ve Hindistan bulunmaktadır.¹⁰

Genel kanı olarak petrole ulaşma tarihi Ağustos 1859 yılında¹¹ ABD.'nin Pennsylvania eyaletinin Rouseville kentinin Titusville kasabasında Albay Edwin Drake tarafından olduğu bilinse de, ilk olarak sondaj 1846 yıllarında Azerbaycan'ın Bibi Eybat bölgesinde yapılan sondaj çalışmaları neticesinde gerçekleştirilmiştir.¹² Petrolün tarihini incelediğinizde sondaj vurulmadan el ile çıkarılan ilk petrol kuyusunun geçmişi 1594 yıllarına dayanmaktadır. İlk kullanım alanı ise yine bu ülkede ısınma, sağlıkta tedavi amacına yönelik ve aydınlatma ihtiyacını gidermek için olduğu görülmekte ve bu M.Ö.600'lere dayanmaktadır.¹³

Petrolün tarihi konusunda çeşitli ifadeler varsa da, M.Ö.2000 yılında Sümer, Asur ve Babil medeniyetlerinde stratejik bir hammadde olarak, Hammurabi Kanunlarında gemi kalafatlamada, Babil'in Asma Bahçeleri'nde zift olarak kullanıldığı söylenmekte ve petrolü elde etme adına yapılan ilk savaşın da Babil ve Asurlular arasında gerçekleştiği belirtilmektedir.¹⁴

Petrol, bir değer olarak 1850'li yıllarda sanayi kolunda, üretilen birçok ürünün hammaddesi olarak ilk başlarda yer alsa da, esas kritik önemde değerli bir kaynak olduğu, Alman Rudolf DIESEL tarafından bulunan içten yanmalı motorun faal halde kullanılmasına başlanmasıyla birlikte anlaşılmıştır.¹⁵ Petrolün bulunması ile birlikte zamanın enerji kaynağı kömürün kullanım alanı daralmış ve petrol, 20.yy.a enerji kaynağı olarak damgasını vurmuştur. Petrolün üretilmesi ve talep eden ülkelere

⁹ <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol> (29.12.2019)

¹⁰ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.86

¹¹ Çağrı Kürşat Yüce, *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, 1.Baskı, Ötüken, İstanbul 2006, s.53

¹² Vagif Agayev, Fuad Akhundov, Fikrat T.Aliyev, Mikhail Agarunov, "World War II and Azerbaijan", *Azerbaijan International*, Summer 1995, s.50-55, 78

¹³ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.19

¹⁴ Hakan Yılmaz Çebi, *a.g.e.*, s.28

¹⁵ Cenk Pala, "21.Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi", *Avrasya Dosyası*, Bahar 2003, Cilt 9, Sayı 1, s.33

dağıtılmasını koordine eden ve denetleyen ilk şirket, 1870’li yıllarda büyük sermayelerle kurulan “Standart Oil”den başkası değildir.¹⁶

Muhtemeldir ki bu konuda en çarpıcı sözlerden biri de, daha sonraları ABD’nin dışişleri bakanı olacak Henry Kissinger’in “Petrolü kontrol ettiğinizde milletleri-devletleri kontrol altına alırsınız. Gıdayı kontrolünüz altına aldığınızda da insanları kontrol altına almış olursunuz.” sözüdür. Bu sözü doğrularcasına tarihsel süreçte süper güçler hep petrolün peşinde olmuş ve petrol arzının kontrolünü kaybetmemek için milli servetlerinin büyük bölümünü harcamışlardır. Bu uğurda kıta aşırı bölgelerde güç buldurmaya özen göstermiş ve siyasetlerinin merkezine petrol başta olmak üzere enerji kaynaklarına sahip olunamıyorsa hiç değilse yakınında olmayı koymuşlardır. Geçtiğimiz yüzyılda yaşamış olduğumuz iki dünya savaşında da petrol kritik önemde rol oynamış ve her iki savaşın sonucunu da etkilemiştir.¹⁷

Kullanım oranı açısından enerji kaynakları değerlendirildiğinde, petrol açık ara başı çekmektedir. Genel anlamda bütün enerji piyasasını etkilediğinden, petrol piyasasının kendine has özellikleri belirtmeliyiz. H.N.BAYRAÇ, “Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi” adlı makalesinde bu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:¹⁸

1) Petrol piyasasında arz ve talep arasında hassas bir denge vardır. Petrole olan talep normal koşullarda bir anda büyük sıçramalar yapamayacağından, petrol fiyatının kontrolü açısından genelde planlı bir petrol üretimi söz konusudur.

2) Büyük petrol şirketlerinin uyguladıkları yatırım politikaları, dünya ekonomisindeki dengeleri değiştirebilmektedir. Piyasadaki şirketlerin uluslararası yatırım kararı almalarında, ülkelerinin politik düşünceleri de etkili olmaktadır.

¹⁶ Şükrü Sina Gürel, “Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri”, *AÜ SBF Yay.*, No.43, Ankara, 1995

¹⁷ Mehmet Kocaoğlu, *Petro-Strateji*, Türkeli, Ankara 1996, s.43

¹⁸ H.N.Bayraç, “Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi”, s.3 (<http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-ENERGY.pdf>) Erişim Tarihi: (24.12.2019)

3) Petrol arama ve üretimi büyük yatırımlar ve pahalı teknolojiler gerektirdiğinden, piyasadaki kuruluşlar uluslararası teknoloji değişimlerini sürekli izlemek zorunda kalmaktadırlar.

4) Uluslararası petrol arama ve üretim anlaşmalarının ülkeler arasında gösterdiği değişiklikler nedeniyle, bu tür faaliyetlere ilişkin muhasebeleştirme ve raporlama uygulamalarında farklılıklar söz konusu olmaktadır.

5) Her ülkenin petrol konusuna ayrıcalık getiren yasal bazı düzenlemeleri vardır. Ülkelerin petrol rezervlerinin durumu ve ekonomide petrolün öneminin ağırlığı, petrol kanunlarını şekillendirmektedir.

6) Petrole sahip olan ülkeler bu kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmek, ithalatçı durumdaki ülkeler ise, buna en ucuz biçimde ulaşmak istemektedirler. Bu nedenle, piyasanın özelliklerini oluşturan önemli faktörlerden biriside alışveriş yapan ülkelerin özellikleri olmaktadır.

Arama faaliyetinden başlayıp, transfer, işleme, fabrikalarda ürüne dönüştürme, piyasaya sunma gibi geniş ve karmaşık bir süreci olan petrol piyasasında faaliyet gösteren firmalar dünya siyasetini etkileyebilecek şekilde büyük ekonomik güç elde etmektedirler.

Dünya siyasetinde rol belirleyiciliğini elde etmek ya da kaybetmek istemeyen ülkeler, sürdürülebilir ekonomik ve siyasi güç elde edebilmek için “kesintisiz enerji” kaynaklarına sahip olma düşüncesiyle başta petrol olmak üzere her nevi enerji kaynaklarına sahip olmak ya da en azından bu süreci kontrol edebilme durumunda olmak istemektedirler. Bu da petrol özelinde enerji kaynaklarının vazgeçilmez bir unsur olduğunu göstermektedir. Tarihi süreçte bu emellerine ulaşmak isteyen devletler gerektiğinde askeri güç kullanımına kolaylıkla başvurduğu ve böylelikle birçok krizlerin/savaşların meydana geldiği görülmüş ve görülmeye de devam etmektedir.

1.2.2.Doğalgaz:

İçerisinde %73-%95 oranında metan, etan ve propan gazlarından oluşan fosil kökenli yenilenemeyen enerji kaynaklarından bir diğeri ise doğalgazdır. Petrolün var olduğu noktalarda bulunan doğalgaz, petrolün üretildiği uzun yıllar boyunca kullanım alanı ve piyasası olmadığından, elde edilmesinden piyasaya arz edilmesine kadar geçen süreçte yaşanan sıkıntılar nedeniyle rantabl bir kaynak olarak görülmemiştir. Bundan dolayı uzunca bir süre yakılarak atmosfere salınmaktaydı.¹⁹

Kokusu olmayan, çevreyi kirletmeyen, havadan hafif, renksiz ve yanıcı olan bu enerji kaynağının²⁰ elde edilen diğer enerji kaynaklarına oranla daha verimli kullanılabilir ve temiz olduğu fark edilmesine müteakip, özellikle konutlarda, elektrik üretiminde, sanayide kullanım oranları gün geçtikçe artmış ve 2018 itibariyle birincil enerji kaynaklarının tüketiminde doğalgazın payı %25,2 olarak gerçekleşmiştir.²¹ Doğalgaz, kaynağından elde edildiği şekilde kullanılabilir. İstenen bölgeye boru hatları ile birlikte ya da sıvılaştırılarak taşınabilmektedir.

Kullanım yerleri arttıkça ülkelerin enerji kaynağını sağlama hususunda tedarikçi ülkelere bağımlılık oranını gözle görülür bir şekilde artıran doğalgazın toplam rezervin 80 trilyon metreküpü (%43) Ortadoğu ülkelerinde, 54 trilyon metreküpü (%29) Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde, 30 trilyon metreküpü (%16) Afrika/ Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır.²² Dünyada Antarktika Bölgesi hariç tüm kıtalarda doğalgaz üretilmekte olup en büyük doğalgaz üreticisi ise Rusya Federasyonu'dur. ABD, Kanada, Hollanda, Katar ve İran'ı da önemli ölçüde doğalgaz üreten ülkelere sayabiliriz.²³

M.Ö.6000-2000 yıllarında İran'da ilk doğalgaz sızıntılarının olduğu, kullanımına ise M.Ö.900'lü yıllarda Çin'de başlandığı, doğalgaz kuyularından bambu

¹⁹ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.94

²⁰ Bircan Dokuzlar, *Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya'dan Avrupa'ya)*, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, Yayın No:164, İstanbul 2006, s.21

²¹ BP Statistical Review of World Energy, (07.11.2019)

²² <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/02/sektorel-bakis-2018-enerji.pdf> (13.11.2019)

²³ Emrullah Altay Ayhan, *Enerji Kaynakları, Dünya Enerji Güvenliği ve Orta Asya Jeopolitiği Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Ekonomik Yansımaları*, (Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars 2009, s.12

türü kamışlarla taşınarak elde edildiği belirtilmektedir. 1273 yılında Zoroastrian Tapınağı-Bakü’de doğalgaz alevlerinin yüzyıllar öncesinde bu tarafa yanmakta olduğu Marko Polo tarafından belirtilmektedir.²⁴ 1659 yılında İngiltere’de tanınmasıyla Avrupa’da boy gösteren doğalgazı, terim olarak ilk kullanan bilim adamının 1795’te İtalyan Lazzora Spollanzoni olduğu iddia edilmektedir.²⁵ Dünya’daki ilk doğalgaz şirketi ise ABD’de 1858 yılında kurulan “The Frediona Gas, Light Water Works” olduğu bilinmektedir.²⁶ William Hart, New York eyaletinin Erie Gölü civarlarında 4cm.çaplı bir boruyla 9m.derinlikten çıkardığı doğalgazla Freodania kasabasını aydınlattığında takvim 1882’yi göstermekteydi.²⁷

Doğalgaz, kısa süre içerisinde kullanılması gereken ve yüksek miktarlarda depolanamayan bir enerji yakıt türüdür. Bundan dolayı transfer noktalarıyla tüketim yerlerine doğrudan bağlanmalıdır. Ancak bu imkanın olmadığı yerlerde doğalgaz sıvılaştırılarak lojistiği sağlanabilmektedir. Ama doğalgazı sıvılaştırılarak (LNG) taşımanın maliyeti boru hattıyla taşımaya göre daha yüksektir.

1970 yıllarında başlayan “petrol” kriziyle dönemin sanayileşmiş ülkeleri enerji kaynağı bulma konusunda sıkıntıya düşüncü doğalgaza yönelmişlerdir. Görünen o ki önümüzdeki süreçte enerjide kullanılan kaynak konusunda kömür ve petrolün öncelikleri ikinci plana düşerken, doğalgazın ve karbon oranı düşük olan kaynakların payları gözle görülür bir şekilde artış gösterecektir.

Bununla birlikte doğalgaza yönelme sebepleri arasında şunlar da sayılabilir:

- 1) Petrol krizini yaşayan ülkelerin sadece ve sadece petrole bağlı kalmak istememesi,
- 2) Kriz nedeniyle petrol fiyatlarının yüksek seviyelere çıkması,
- 3) Doğalgazın petrole göre daha hızlı bir şekilde elde edilebilmesi,

²⁴ Nesrin Karagür Sarıahmetoğlu, *Petrolün Sihirli Dünyası Bakü*, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, Yayın No:218, İstanbul 2007, s.11

²⁵ Bircan Dokuzlar, *a.g.e.*, s.21

²⁶https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/19_20_Guz/ekonomik_cografyaya_giris/13/index.html (05.01.2020)

²⁷ Çağrı Kürşat Yüce, *a.g.e.*, s.129

- 4) İşleme tabi tutulmadan direkt kullanılabilmesi,
- 5) Isıtma amacıyla petrole göre daha rantabl olması,
- 6) Kriz sonrasında kullanımı artan kömürün hava kirliliğine etkisi,
- 7) Yaşanan Çernobil faciasından sonra nükleer tesislere karşı oluşan olumsuz hava,
- 8) Çevreci grupların nükleer enerji karşıtı gösterilerinin artmasıdır.

Görünen o ki, fosillerden elde edilen enerji yakıtlarının devletlerarası ticaretinde doğalgazın etkinliği diğer kaynakların aleyhine artış sağlayacak ve 2040'ta %25-30 seviyelerine çıkacaktır.²⁸

Geleceğini planlama adına enerji şirketleri her yıl sahadan elde etmiş olduğu verilerle raporlar hazırlamaktadır. Bunlardan biri olan Exxon Mobil'in raporlarında, 2040 yılında küresel ölçekte ekonomi %130 büyüyeceğini ve buna bağlı olarak da enerji talebinin de %35 daha fazla olacağı öngörülmektedir. Bu büyümede Çin ve Hindistan gibi ülkelerin etkili rol alacağı ve enerji tüketiminin %60'ını da petrol-doğalgaz ikilisinin oluşturacağı, böylelikle doğalgazın enerji sağlamadaki etkinliği kömürü geçeceği belirtilmektedir.²⁹ Uluslararası faaliyet gösteren enerji şirketlerinden bazıları aşağıda belirtilmiştir.³⁰

SIRA NO	ŞİRKET ADI	ÜLKE
1	Exxon Mobil	ABD
2	ARCO	ABD
3	Chevron	ABD
4	Unocal	ABD
5	Conoco	ABD
6	Texaco	ABD
7	Pennzoil	ABD
8	Bridas	ABD
9	Lukoil	Rusya
10	Gazprom	Rusya
11	Yukos	Rusya
12	Transneft	Rusya

²⁸ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.119

²⁹ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.122

³⁰ Çağrı Kürşat Yüce, *a.g.e.*, s.227

13	Rosneft	Rusya
14	Sidanko	Rusya
15	Slavneft	Rusya
16	Britishgaz	İngiltere
17	BP-Amaco	İngiltere-ABD
18	Shell-Royal Dach	İngiliz-Hollanda
19	CNPC	Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)
20	CNOOC	ÇHC
21	Sinopec	ÇHC
22	Delta Oil	S.Arabistan
23	Ningharco	S.Arabistan
24	TotalFinalElf	Fransa
25	Statoil	Norveç
26	Agip	İtalya
27	ENİ	İtalya
28	Deminex	Almanya
29	Alberta	Kanada
30	Jit Oil	Japonya
31	Mitsui	Japonya
32	İtochu	Japonya
33	Pertamina	Endonezya
34	Oil Industries	İran
35	İNOC	İran
36	Kazakistankaspislf	Kazakistan
37	SOCAR	Azerbaycan
38	Türkmenneftegaz	Türkmenistan
39	Uzbekneftegaz	Özbekistan
40	Fina Oil	Belçika
41	TPAO	Türkiye

Tablo 1: Uluslararası Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri

1.3.Teknolojinin Gelişmesi İle Birlikte Enerji Güvenliği Kavramı:

Hayata gözlerini açan her canlının ilk amacı yaşamını idame ettirmek ve beden bütünlüğünü korumaktır. İnsanlar için öncelikli kavram olan hayatı idame, insanlardan müteşekkil devletler için de geçerliliğini korumaktadır. Aynı canlılar gibi hayatını idame etmek için devletler bir takım faaliyetlerde bulunur. Bu faaliyetleri sorunsuz ve

kesintisiz sürdürebilmek için de almış olduğu tedbirler, güvenlik kavramının esasını teşkil eder.³¹

Türk Dil Kurumu'nun yapmış olduğu tanımlamaya göre güvenlik, "Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet." olarak açıklanmaktadır.³² Söz konusu emniyeti sağlayıp toplumun korkusuzca yaşayabilmesi için kontrol altına almamız gereken risk faktörleri teknolojinin gelişimine paralel olarak günümüzde gittikçe artmaktadır.

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi insanlardan müteşekkil devlet de yaşamını sürdürebilmek için ait olduğu uluslararası toplumun güvenli olmasını beklemektedir. En az iki bağımsız devletin yaşamını sürdürebilmesi için yapması gerekli olan faaliyetleri gerçekleştirebilmesi adına meydana getirmiş olduğu güvenlik ortamını uluslararası güvenlik olarak adlandırabiliriz.³³

Uluslararası güvenliği sağlama hususunun farklı boyutlarda ifade edilebileceği ve her boyutun kendine has özel tedbirleri ve uygulamaları olabileceği ileri sürülmektedir. Bahse konu boyutlar;

- a. Uluslararası ilişkiler sistemine dahil her türlü organizma ya da faaliyetin güvenliği,
- b. Bölgesel ya da özel işlevsel faaliyetlere yönelik alt sistemlerin güvenliği,
- c. Devletlerin güvenliği,
- d. Toplumun güvenliği,
- e. Toplumsal alt paydaşların güvenliği,
- f. Faaliyet içerisinde bulunan toplumsal bireylerin güvenliği olarak belirtilmektedir.³⁴

³¹ Kadir Sancak, "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, 2013, s.124

³² <https://sozluk.gov.tr/?kelime=güvenlik> (29.12.2019)

³³ Ahmet Küçükşahin, "Güvenlik Bağlamında Risk ve Tehdit Kavramları Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?", *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:4, 2006, s.18

³⁴ Ahmet Küçükşahin, *a.g.m.*, s.14

Teknolojik ve siyasi gelişmeler, II.Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle soğuk savaş sonrası küreselleşme etkisi gösterince devletlerin yaşamsal ihtiyaçları da farklılık göstermeye başladı. Özellikle teknolojinin büyük hızla gelişmesi ve yayılması devletlerin enerji ihtiyacını artırmış ve güvenlik kavramına yeni boyutların eklenmesine sebebiyet vermiştir. Artık güvenlik deyince sadece zamanın askeri güvenlik odaklı Pekavramı değil, bunun yanı sıra bölgesel terör, nükleer silahlanma, enerji güvenliği, hava kirliliği ve küresel ısınma, kaynakların tükenmesi, uyuşturucu ve kaçakçılık, göç hareketleri vb. sorunlar da akla gelmektedir. Günümüzde enerji kaynaklarının yetersizliği, gerekli olan enerjiyi elde etmek için hammadde tedariki, enerji transfer ağında oluşabilecek kesintiler veya engellemeler devletlerin hayatlarında daha etkili olmaya başlamış ve risk faktörlerini artırmışlardır.³⁵

Winston Churchill'in Temmuz 1913 yılında parlamentoda yapmış olduğu bir konuşmasında söylediği “Tek bir kaynağa, tek bir işleme, tek bir ülkeye, tek bir güzergaha ve tek bir üretim sahasına bağımlı olmamalıyız. Petrolde güvenilirlik ve emniyet, yalnız ve ancak çeşitlilikle mümkündür.” sözüyle özetleyebiliriz enerji güvenliği kavramını aslında.³⁶

Durmadan gelişmekte olan dünyamızda enerji güvenliği, uygun fiyatlandırma ile istenilen kaynaklara her an ve zorluklarla karşılaşmadan ulaşabilme durumu olarak tanımlansa da bu tanım farklı ülkelerin konumu itibariyle enerji güvenliğine bakışını da farklı kılmaktadır. Örneğin, Rusya'nın enerji güvenliğinden beklentisi ya da önceliği her türlü kaynağın kontrolünün devlet elinde olması ve planlamasının devlet tarafından yapılması iken Japonya için ise zaten az olan yerli kaynaklarını teknoloji sayesinde yatırım yaparak çeşitlendirme ve ticaret yoluyla ihtiyacı olan kaynak açığını dengelemektir.³⁷

Uluslararası Enerji Ajansı (UEA), enerji güvenliğini; “enerji kaynaklarına, kesintisiz ve ödenebilir fiyatlarla erişim” olarak tanımlamaktadır.³⁸ Aslında enerji

³⁵ Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, *Enerji Diplomasisi*, 1.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2015, s.144.

³⁶ Necdet Pamir, a.g.e, s.35

³⁷ Daniel Yergin, “Ensuring Energy Security”, *Foreign Affairs*, Cilt:85, Sayı:2, Nisan 2006, s.70

³⁸ <http://www.iea.org/topics/energysecurity> (29.12.2019)

güvenliği konusunda yaşanan sıkıntıdan dolayı kurulmuştur UEA. 1974 yılındaki petrol ambargosuna müteakip enerji kaynaklarına verimli şekilde ulaşamaması ve başta petrol olmak üzere bu kaynakların arz güvenliğinin sağlanabilmesi amacıyla kurulmuştur.

Başta petrol olmak üzere enerji kaynaklarının batılı ülkelere karşı caydırıcı güç olarak etkin bir şekilde kullanılması 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Savaşı müteakip gelişmeler neticesinde ortaya çıkan 1974 petrol krizine genel hatlarıyla bakacak olursak; 1948-1960 arası hatta 1970 yıllarına kadar normal seyrinde gitmektedir petrol varil fiyatları. 1960 yılında ise OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı) kurulur. Kurucuları İran, S.Arabistan, Venezuela, Kuveyt, Irak'tır. Daha sonra teşkilata Nijerya, Katar, Cezayir, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya da katılır. Böylelikle dünya enerji piyasasında fiyat belirleyebilme gücüne kavuşur OPEC. 05 Ekim 1973'e kadar sakin olarak seyir eden petrol piyasası İsrail'in Mısır ve Suriye'ye karşı saldırması neticesinde –Yom Kippur Savaşı³⁹- sakinliğini bozarak fiyatların oynamasına neden oldu. Bu savaşta ABD başta olmak üzere birçok batılı ülke İsrail Devleti'nin yanında olduğunu belirtirken İran ve Arap ülkelerinin bir kısmı İsrail Devleti'ne karşı olduklarını deklare etmelerini müteakip İsrail'in yanında yer alan devletler aleyhinde petrol ambargosuna başladılar. Bu kriz petrol fiyatlarının nerdeyse 4 katına çıkmasına sebep oldu.⁴⁰ Bu fiyat artışının ve de enerji kaynağı kesintisinin yaşanmasını müteakip, enerji ithalatçısı OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development – İktisadi İşbirliği ve Geliştirme Teşkilatı) ülkeleri tarafından Uluslararası Enerji Ajansı kurulması kararlaştırıldı.

Bir enerji arz kesintisi olması durumunda enerji akışının sağlanması Uluslararası Enerji Ajansı'nın görevidir ve bu görev üye ülkeler açısından en öncelikli konudur. Bu nedenden dolayı herhangi bir kesintiye maruz kalındığında anında ve kararlı, sorunu çözüme kavuşturacak şekilde müdahale edebilmek için UEA, teşkilata

³⁹ Yom Kippur Savaşı, “Ramazan Svaşı” ya da “Dördüncü Arap-İsrail Savaşı” olarak da bilinmektedir. Ama savaş daha çok İbranice ismiyle hatırlanmaktadır. Yom Kippur, kefaret günü anlamındadır ve Yahudi inancında yılın en kutsal ve dini ağırlığa sahip günüdür. Yahudiler bu kutsal günü 25 saatlik bir oruçla birlikte hemen hemen bütün gün dualarla sinagogda geçirmektedirler.

⁴⁰ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.37

üye ülkelerin önceki yıl ithal etmiş oldukları petrolün toplam miktarının $\frac{1}{4}$ 'ünü (90 günlük) acil stok olarak stoklamayı kararlaştırmıştır. İlerde oluşabilecek herhangi bir krizde bu şekilde oluşturulan ortak havuzdan, yine ortak alınacak bir kararla kesintinin miktarına bağlı olarak belli oranlarda günlük takviye yapılacak ve böylelikle petrol kesintisinin önüne geçilecektir. Aynı şekilde depolanabilme özelliğine sahip ve gittikçe kullanım yeri artan diğer enerji kaynaklarına da aynı prensipler ışığında gerekli tedbirler alınmaya başlanmıştır.⁴¹

Petrol, anavatanı Ortadoğu başta olmak üzere belirli bölgelerde elde edilebiliyor olması ve petrolün ilgili ülkelere deniz yoluyla transferinde yarısına yakını Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndan gerçekleşmesi, enerji güvenliği ve enerji arzı kesintiler bakımından son derece hayati öneme sahip bir konudur.

Günümüze kadar günlük 5.6 milyon varille en büyük miktarda arz kesintisi İran İslam Devrimi zamanında gerçekleşmiş olup⁴² bundan başka başlıca enerji kaynağı (petrol) kesintilerini şu şekilde sıralayabiliriz:⁴³

OLAY

KESİNTİ SÜRESİ

Süveyş Krizi	Kasım 1956 – Mart 1957
6 Gün Savaşı	Haziran – Ağustos 1967
Arap – İsrail Savaşı	Ekim 1973 – Mart 1974
İran Devrimi	Kasım 1978 – Nisan 1979
İran – Irak Savaşı	Ekim 1980 – Ocak 1981
Irak'ın Kuveyt İşgali	Ağustos 1990 – Ocak 1991
Irak İhracat Yasağı	Haziran – Temmuz 2001

⁴¹ Necdet Pamir, a.g.e., s.39

⁴² Necdet Pamir, a.g.e., s.39

⁴³ IEA Response System for Oil Supply Emergencies, Uluslararası Enerji Ajansı, 2018

Venezuela Grevleri	Aralık 2002 – Mart 2003
Irak Savaşı	Mart – Aralık 2003
Rusya – Gürcistan Savaşı	Ağustos 2008
Katrina / Riga Kasırgaları	Eylül 2005
Güstav / Ike Kasırgaları	Eylül 2008
Libya İç Savaşı	Şubat – Ekim 2011
Rusya – Ukrayna Krizi	Kasım 2018

Geçmiş dönemlere bakıldığında süper güçler başta olmak üzere enerji kullanım alanı yoğun olan ülkelerde enerji güvenliği hususu başlı başına kritik öneme sahiptir. İhtiyacı olan her türlü enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların transfer güzergahlarının güvenliği artık ülkelerin yapmış oldukları savunma planlarının stratejik temel noktalarının başında gelmektedir. Enerjiye olan bağımlılıkta artışın nedenlerinden en önemli olanı, devletlerin büyüme oranlarıdır. Buna ilave olarak nüfusun artışı ve enerji arzındaki dalgalı seyirden dolayı fiyatlandırmada yaşanan değişimi de ekleyebiliriz.

Ancak UEA'nın uygulamış olduğu acil stok uygulaması enerji arz güvenliği konusundaki risklere tek başına çözüm olması imkansızdır. Bu hususta ülkeler arası bilgi paylaşımı, toplantılar, simülasyon içerikli çalışmalar neticesinde sektöre yapılması planlanan yatırımların zamanında gerçekleşmesi sağlanacaktır. Planlanan yatırımların zamanında ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için söz konusu planlanan yerin güvenli ve siyasi açıdan istikrarlı bir bölge olması gerekmektedir. Bunlara ilave olarak doğal afetler kapsamında özellikle kasırgalar son yıllarda düzenli enerji arzını etkileyen parametrelerden biridir. Bu ve buna benzer nedenlerden dolayı oluşabilecek enerji arz kesintisini minimuma indirmek tek başına ülkelerin üstesinden gelebileceği bir durum olmadığından, enerji güvenliği bu konu ile ilgili bütün parametreleri göz önünde tutan ve bunlara göre risk yönetimi anlayışı içerisinde tedbirler geliştirilmesi

gereken bir meseledir. Enerji güvenliği hususunda dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın uygulamış olduğu enerji stratejisini açıklayan “All-of-the-Above Energy Strategy – Enerji Stratejisine Dair Her Şey” başlıklı yazıda uygulanabilecek stratejinin temel alt başlıkları uygulanabilir enerji stratejisini gözler önüne sermektedir. Bunlar;⁴⁴

- a. Petrolde Dışa Bağımlılığın Azaltılması
- b. Güvenli ve Sorumlu Yerli Petrol ve Doğalgaz Üretimi
- c. Karbon Tutma ve Ayırıştırma Teknolojileri
- d. Temiz Enerjiyi Geliştirmek
- e. Enerji Verimliliğini Geliştirmek
- f. Temiz Yakıtların Geliştirilmesi
- g. Kömür Topluluklarına, Çalışanlarına ve Teknolojisine Yatırım

Ülkeler tarafından enerji kaynakları hususunda endişeler mevcuttur. Bu olumsuz düşüncelerden biri, coğrafi konumdan dolayı enerji kaynaklarının orantısız dağılımı ve buna bağlı olarak teknolojinin gelişimine öncülük eden ve bunlara ayak uyduran ülkeler tarafından giderek fazlaşan biçimde enerji ihtiyacı talebi... Bir diğeri ise, özellikle enerji taleplerinin ağırlık noktası olan batılı ülkelerde enerji üretiminin düşmesi sebebiyle enerji ithaline giderek daha bağımlı hale gelmesi ve bundan ötürü enerji transferine yüksek miktarlarda gelir ayırmak durumunda kalmasıdır.⁴⁵

Dünya’da mevcut enerji altyapıları, gerek denizlerdeki korsanlık faaliyetleri gerekse terör örgütleri açısından birinci öncelikli eylem hedefleri olmaktadır. Herhangi bir altyapı tesislerine başarılı bir şekilde yapılacak sabotaj eylemi, enerji tesisleri birbirlerini tamamlayan yapılar olduklarından, enerji döngüsünü kısmen ya da tamamen felce uğratabilir ve bu kaynaklara bağımlı olan ülkelerin sanayi kolunu çok büyük zararlara rahatlıkla uğratabilir. Ayrıca bu eylem neticesinde bölgeye yapılması

⁴⁴ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.200, Advancing American Energy, <http://www.whitehouse.gov/energy/securing-american-energy#energy-menu>

⁴⁵ Emre İşeri, *Küresel Düzeyde Enerji Meseleleri ve Türk Dış Politikası*, Der.Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, *XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, DER Yayınları, İstanbul 2012, s.277

muhtemel yabancı teşvik kapsamındaki yatırımların gecikmesine ya da topyekun iptal edilmesine neden olabilir.

1945 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış bir belgede S.Arabistan'ın sahip olduğu petrol kaynaklarının ABD açısından hayati öneme sahip olmasına dikkat çekilerek “*S.Arabistan petrol rezervleri, dünyanın en büyük rezervleri arasında... Bu rezervler iki nedenle bizim kontrolümüzde olmalı. Bir yandan tükenen rezervlerimizin karşılanması diğer yandan dost olmayan ellere geçmemesi için...*” yaklaşımından yine dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın “*Enerji kaynaklarını kontrol edemeyen bir ulus, kendi geleceğini de kontrol edemez.*”⁴⁶ sözü, enerji güvenliğinin öneminin yıllar geçse de azalmayacağını hatta giderek artacağını, mutlaka planlanması ve kontrol altına alınması gereken bir husus olduğunun göstergesidir.

⁴⁶ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.25

II.BÖLÜM

2.1. DOĞU AKDENİZ VE JEOPOLİTİĞİ

2.1.1.Doğu Akdeniz'in Tanımlanması:

Akdeniz için günümüzde söylenen “Mediterranean” ifadesi, Latince “Mediterraneus” sözcüğünden geldiği söylenmektedir. Latince’de ki “Medius” kelimesi Türkçe’de “orta, arasında” anlamına gelirken, “terra” ise “dünya, toprak, yer” manasına söylenmektedir. Geçmişten gelen bu ifadeden de anlaşılacağı gibi Akdeniz var olduğundan beri “dünyanın merkezi yeri” ya da “ülkelerin ortasındaki yer” olarak görülmektedir.⁴⁷

Yarı kapalı deniz olarak adlandırılan Akdeniz, Doğu ve Batı olmak üzere iki adet büyük havzayı içermektedir. Uluslararası Hidrografi Bürosu tarafından yayınlanan “Okyanus ve Denizlerin Sınırları” adlı eserde Doğu Akdeniz Havzası, *“Tunus’un kuzeydoğu ucundaki Bon Burnu’ndan İtalya’nın Sicilya Adası’nın batı ucunda yer alan Lilibeo Burnu’na doğru çizilen hat ile Batı Akdeniz Havzası’ndan ayrılmaktadır. Söz konusu hat Sicilya’nın güney ve doğu sahilleri boyunca devam ettikten sonra adanın kuzeydoğu ucundaki Paloro Burnu’ndan İtalya’nın güneybatı sahilinde yer alan Paci Burnu’na doğru uzanmaktadır. Adriyatik Denizi, İyon Denizi ve Ege Denizi gibi alt coğrafi bölümleri ihtiva eden Doğu Akdeniz Havzası, Çanakkale Boğazı ile Marmara Denizi’ne, Süveyş Kanalı ile de Kızıldeniz’e (Doğu ile batıyı birbirine bağlayan en kısa mesafeli yoldur.) bağlanmaktadır.”* olarak tanımlanmaktadır.⁴⁸ Orta Doğu’yu batıya bağlayan Doğu Akdeniz, aynı zamanda Hint Okyanusu ile Akdeniz’i ve Atlantik Okyanusu’nu birbirlerine bağlamaktadır.

Doğusu ile batısı arasındaki uzunluğun takriben 4000 km., kuzeyi ile güneyi arasındaki mesafenin yaklaşık olarak 750 km., yüz ölçümünün takriben 2.9 milyon

⁴⁷ Nejat Doğan, “Doğu Akdeniz’de enerji stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği”, <https://docplayer.biz.tr/18935211-Dogu-akdeniz-de-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi-nejat-dogan.html> (01.01.2020)

⁴⁸ Cenk Özgen, “Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekatı”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s.103

km², derinlik seviyesinin ise yaklaşık 1400 m. olan Akdeniz bilimsel araştırmalarda batı ve doğu diye ikiye ayrılmıştır.⁴⁹

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde 569 mil ile en uzun kıyı şeridi Türkiye'ye aittir. (Şekil:1) Türkiye'den sonra gelen Mısır ise 522 mil kıyı şeridine sahiptir. Sırasıyla 128 mil ile İsrail, 107 mil ile Lübnan ve 95 mil ile Suriye gelmektedir.⁵⁰

Harita:1 Doğu Akdeniz'in Siyasi Haritası⁵¹

⁴⁹ Muhittin Ziya Gözler, "Doğu Akdeniz'de Paylaşılmalı Kaynaklar", <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/dogu-akdenizde-paylasilamayan-kaynaklar> (30.12.2019)

⁵⁰ Cihat Yayı, "Doğu Akdeniz'de Yetki Alanları Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt:4, Sayı:6, 2012, s.2

⁵¹ Harita1, Kaynak <https://tr.depositphotos.com/72165597/stock-illustration-eastern-mediterranean-political-map.html> (19.11.2019)

2.1.2. Doğu Akdeniz'in Tarihsel Yeri ve Stratejik Önemi:

Anadolu kıyıları ile Mısır kıyı bölgesi arasında kalan, Batı Asya, Doğu Akdeniz ve Kuzeydoğu Afrika'nın ortak alan bölgesi olarak da bilinen ve "Doğu Akdeniz" olarak tanımlanan bölge, yaklaşık 1497 yılından beri "Levant" olarak adlandırılmaktadır.⁵² Ayrıca geçmişte yine bu bölgenin "Verimli Hilal" olarak bilindiğini de unutmamak gerekir.⁵³

Tarihi süreçte devletleşme hareketleri açısından ilk oluşumların da yine bu bölge ve yakın çevresinde başladığını gözlemlemekteyiz. Bundan dolayıdır ki Mezopotamya ve çevresi, Nil Deltası ve Doğu Akdeniz, devletler tarihinde büyük güçlerin çıkarları açısından karşı karşıya geldiği, etki alanlarının kesiştiği ve bölgenin zengin doğal kaynakları nedeniyle genişleme alanı olarak gördükleri bölgelerdir.⁵⁴

Doğu Akdeniz, dünya hakimiyet teorilerinden;

- Mackinder'in teorisi olan Kara Hakimiyet Teorisine göre merkez bölgesi olarak adlandırılan kalpgah Doğu Avrupa'ya giden deniz ticaret yolunu kontrol eden merkezi bir konumdadır.

- Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisine göre ise, doğu ile batı arasında gerçekleştirilecek ticaretin kullanacağı yollar üzerinde bulunan ve Karadeniz ülkelerinin ticaret güzergahını kontrol edebilme noktasında ve bu nedenle de dünya ticareti üzerinde önemli bir ağırlığa sahip konumdadır.

- Douchet'in Hava Hakimiyet Teorisine göre ise, Balkanlar, Orta Doğu ve Rusya'nın güneyi ile merkez bölgesi olan Avrupa'nın güneydoğu bölümüne havadan müdahale imkanı sağlamaktadır.

- Spykman'in Kenar Kuşak Teorisine göre ise, kenar kuşak ülkeleri olarak saydığı Yunanistan ve Türkiye ile direkt, Irak ve İran ile kısmen temas halinde

⁵² Filiz Katman, "Levant Doğu Akdeniz ve Enerji Satrancı", <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/749607> (01.01.2020)

⁵³ Nejat Doğan, *a.g.m.*, s.1 (01.01.2020)

⁵⁴ Emre Baysoy, "Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, 2015, s.14

olması, merkez bölge etrafına yayılan kenar kuşak ülkelerin büyük bir kısmını kontrol altında tutabilme mesafesinde yer almaktadır.⁵⁵

Doğu Akdeniz'e uluslararası siyasette her şeyden önce bu gözle bakmak gerekir. Eğer dünyada siyaset arenasında etkin olmanın yolu enerji güvenliğini sağlamaktan ve enerji arzını kontrol etmekten geçiyorsa, bunu sağlamanın yolu bir şekilde bu bölgede etkin olmaktan geçtiğini göz ardı etmememiz gerekir. Bu bakımdan Romalılar Akdeniz'i "Mediteraaneo" yani "Dünyanın Merkezi" olarak görüyorlardı.⁵⁶

Bulduğu konum itibariyle bugüne kadar gelen süreçte güç merkezleri tarafından hedef bölgesi ve elde tutulabilmesi için çatışma alanı olan Doğu Akdeniz, yeryüzündeki ilk ticari faaliyetlerinin başladığı bölgedir. Ayrıca üç büyük dinin inancı gereği kutsal olarak gördüğü yerlere yakınlığı da Doğu Akdeniz'i medeniyetler çatışmasının merkezi noktalarından biri durumuna getirmiştir.⁵⁷ Yazar Frank Gervasi kitabında bu konuyu " Tarihin öğrettiği en önemli derslerden birisi şudur: Akdeniz'i kontrol eden güçler Avrupa'yı, Afrika'yı ve Asya'yı kontrol etmiş, Pasifik ve Atlantik'te ise büyük etkiler bırakmışlardır." diyerek özetlemiştir.⁵⁸

Tarihi süreçte stratejik önemini hep korumuş olan Doğu Akdeniz, 19.yy.da Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte uluslararası ilişkilerde önemini daha da artırmıştır.⁵⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede yapmış olduğu bir takım stratejik hamleler neticesinde Doğu Akdeniz'in, bugünün ülkelerinden Türkiye, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin bölgesinin (siyasi literatürde sıkça kullanılan Levant.) tek siyaset belirleyicisi oldu. İpek Yolu'nun bitiş yeri olarak görülen Levant'taki bu ülkelere bağlı liman şehirleri doğunun zenginliğini batı bölgelerine aktarmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Kıbrıs Adası'nın yönetiminin İngiltere'ye devredilmesi ve hemen peşinden 1882 yılında İngiltere tarafından Mısır'ın alınması

⁵⁵ Dursun Yıldız-Doğan Yaşar, *Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç*, 1.Baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2012, s.42

⁵⁶ Mesud Ünal, *Soğuk Savaş ve Sonrası Doğu Akdeniz'de Küresel Hamleler-1*, 1.Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul 2015, s.7

⁵⁷ Mesud Ünal, *a.g.e.*, s.2

⁵⁸ Frank Gervasi, *Thunder Over the Mediterranean*, Mckay Publication, New York 1975, s.7

⁵⁹ Mesud Ünal, *a.g.e.*, s.2

ile birlikte, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde 16.yy.dan beri devam eden Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik üstünlüğü sonlanmış oluyordu. Daha sonra dönemin muktedir ülkesi İngiltere'nin, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Bölgesi'ndeki üstünlüğünü yeni güç olarak ortaya çıkan ABD'ye devrettiği Soğuk Savaş yıllarından sonra bölgedeki beklentiler ve jeopolitik üstünlük dengesi net bir biçimde değişmiştir.⁶⁰

Doğu Akdeniz özelinde enerji ve deniz ticaretinin emniyeti kapsamında ortaya çıkan krizler, ülkelerin yapacağı stratejik hamlelerde ve buna bağlı olarak oluşacak ittifaklarda bu bölgenin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğunu göstermiştir. Özellikle yukarıda da belirttiğimiz gibi, II.Dünya Savaşı sonrası bölgede dinamik bir şekilde el değiştiren hakim gücün, bu değişimlerin kültürel nedenlerden ziyade bu bölgede aktif siyaset üretmek isteyen güçlerin enerji arz güvenliği ve transferi konularında çıkarları ile örtüşmesi bağlamında bölgede olduğu görülmektedir.⁶¹

Akdeniz'in doğusu, sadece Orta Doğu ve çevresindeki enerji kaynaklarını kontrol altında tutabilmesi ile değil Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının yakın bölgelerini ve buralardan gerçekleştirilecek enerji akışlarını da kontrol edebilmesi açısından göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir bölgedir ve bu stratejik önemi git gide artmaktadır.⁶² Doğu Akdeniz özelinde Akdeniz, dünya ülkelerine enerji kaynaklarının toplanması ve nakil edilip dünya ülkelerine ulaşması noktasında ara bölge, Orta Doğu'ya kıyıdaş konumunda bulunması, devletlerin askeri ve ekonomik her türlü çıkarlarının kesiştiği bir bölge olarak tarihin her döneminde stratejik önemini korumakta, hatta ve hatta günden güne bu önemini artırmaktadır.⁶³

Bu kapsamda yukarıda bahsetmeye çalıştığımız enerji güvenliği hususunda bölgeyi değerlendirdiğimizde, her ne sebeple olursa olsun aktifliğini yetirdiği takdirde uluslararası enerji transferini sekteye uğratacağı değerlendirilen yedi adet stratejik

⁶⁰ Kıvanç Ulusoy, *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, 1.Baskı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara 2015, s.20-21

⁶¹ Mesud Ünal, *a.g.e.*, s.1

⁶² Osman Metin Öztürk, *Stratejik Açından Doğu Akdeniz ve Kıbrıs*, 1.Baskı, Altınküre Yayınları, Ankara 2003, s.53

⁶³ Ulvi Keser, "Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Kıbrıs Adası'nın Stratejik Pozisyonu", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, s.59

seviyede kritik noktasal bölge olduğu değerlendirilmektedir. Bunlar; Hürmüz Boğazı, Malakka Boğazı, Bab El Mendep, Türk Boğazları, Panama Kanalı, Danimarka Boğazları, yukarıda bahsettiğimiz Süveyş Kanalı'dır.⁶⁴

II.Dünya Savaşı sonrası ister istemez oluşan güç dengesi, bölgedeki aktörlerin de değişimini sağlamıştır. Bu olayla birlikte bölgede süper güç rolü gören İngiltere yerini ABD'ne bıraktı. Ama bu güç değişikliği bölgeyi yalnız başına bırakmama adına yapılan yürütülen genel politikada bir değişikliğe yol açmayan rol değişikliği olmuştur. Bölge, tarihi ve stratejik önemine binaen tarihin her döneminde dünyada siyaset belirleyici aktörlerin hedefinde olmuştur.⁶⁵

Günümüzde, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki potansiyel enerji kaynağının gerek bölge ülkelerine gerekse enerji talep oranı yüksek ülkelerin ekonomisine ve jeopolitikasına yapacağı katkı düşünüldüğünde, bölgede uluslararası hukuk normlarından ziyade “askeri güç temelli savaş diplomasisi” uygulandığı görülebilecektir. Rusya'nın Suriye kanalıyla Tartus Limanı'na yerleşmesi sonucu bölgede aktif siyaset yürütmesi, “Modern İpek Yolu Projesi” ile Çin'in bölge ülkeleriyle kurmaya çalıştığı ekonomik temelli yapıcı ilişkilerinin artış göstermesi bunlara mukabil ABD ve AB'nin bölge ülkeleriyle tarihi ve stratejik ilişkilerini günden güne güçlendirmeye çalışması ve söz konusu güçlerin bölgedeki askeri varlığını giderek artırma çabaları düşünüldüğünde bölgenin adeta ilan edilmemiş bir savaş alanı haline doğru hızla kaydığı ve bölgenin tarihi öneminden hiçbir şey kaybetmediği rahatlıkla görülebilecektir.⁶⁶

⁶⁴ Cenk Özgen, *Rota Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği*, Gece Kitaplığı, 2015, s.79.

⁶⁵ Oktar Türel-M.Fatih Tayfur-Aylin Ege-Meltem Dayıoğlu-Serdar Şahinkaya-Fikret Görün, *Akdeniz'de Bir Ada, KKTC'nin Varoluş Öyküsü*, Der.Oktar Türel, 1.Baskı, İmge Yayıncılık, Ankara 2002, s.61

⁶⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270> (15.01.2020)

2.2. DOĞU AKDENİZ'DE KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ ve ADANIN TARİHİ GEÇMİŞİ

2.2.1. Kıbrıs Adası'nın Tarihi Geçmişi

Kıbrıs, Akdeniz'de büyüklük bakımından üçüncü en büyük adadır. Kıbrıs'tan daha büyük Sicilya ve Sardunya adaları bulunmaktadır. Kıbrıs Adası; Türkiye'ye 71, Suriye'ye 98, Mısır'a 384 ve Yunanistan'a 900 km. uzaklıktadır.⁶⁷

Bulunmuş olduğu coğrafi durumunun sağlamış olduğu stratejik özellikleri bakımından her daim dönemin güçlü devletlerinin dikkatini çekmiştir Kıbrıs Adası. Bu özelliğiyle tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Adada Hititler, Persler, Asurlar, Fenikeliler, eski Mısırlılar, Romalılar, Makedonyalılar, Bizanslılar, Lusignanlar, Müslüman Araplar, Cenevizliler ve İngilizler yaşamışlardır.⁶⁸

Sokollu Mehmed Paşa'nın, Venedik Elçisi'ne söylemiş olduğu “*Sizin kaybınızla bizimkinin arasında dağlar kadar fark var. Sizden Kıbrıs'ı almakla kollarınızdan birisini kesmiş olduk, donanmamızı yenmekle siz sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilen kol tekrar uzamayacaktır, ama tıraş edilen sakal eskisinden de gür ve sağlam uzayacaktır.*” sözleriyle başlar Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu serüveni.

Ta ki 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşına kadar. Karşısında ona dayanacak Türk kuvveti kalmadığını gören Rus Ordusu Yeşilköy'e kadar rahatlıkla ilerler. Bu durum karşısında zamanın süper gücü İngiltere'den yardım istenir. Akdeniz ve genel doğu politikası tehlikeye düşmek üzere olduğunu düşünür İngiltere. Rus Ordusu karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasına karşılık, adanın Türk toprağı olarak kalması ve yıllık 92bin altın kira vermek kaydıyla⁶⁹ İngiltere'nin Kıbrıs'a asker çıkartmasına razı olur Osmanlı yönetimi ve bundan böyle Doğu Akdeniz denkleminde İngiltere'nin varlığı hissedilmeye başlanmıştır.

⁶⁷ İlker Başbuğ, *Unutulan Ada Kıbrıs*, 1.Baskı, Kırmızıkeçi Yayınları, İstanbul 2016, s.15

⁶⁸ İbrahim Kamil-Ümran Güneş, “Megali İdea'dan Enosis'e Kıbrıs (1814-1974), *Asia Minor studies-International Journal of Social Sciences*, Cilt:2, Sayı: Denktaş Özel Sayısı, Mayıs 2014, s.176

⁶⁹ İsmail Bozkurt, *Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış: Avrupa Birliği Kışkırtıcılığında Kıbrıs Meselesi-Bugünü ve Yarını*, 2002, s.11

Kıbrıs'ın safahatında, Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'nda Almanya'nın safında olması ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Bu saflaşma neticesinde karşı blokta yer alan İngiltere, tarihler 05 Kasım 1914'ü gösterdiğinde Kıbrıs'ı tek yanlı olarak ilhak ettiğini açıkladı. Müteakip yıllarda Türkiye, 1878'te ayrı olarak imzalanan Kıbrıs Antlaşması'nın maddelerine dayanarak Kıbrıs'ın geri verilmesi gerektiğini savunsa da bu hususta ilerleme sağlayamamış aksine tek taraflı ilhak 1923 yılına kadar devam etmiş ve Lozan Antlaşması'nın 20.maddesi (*)⁷⁰ gereği İngiltere'nin adadaki durumu Türkiye tarafından kabul edilmiştir.⁷¹ Bu gelişme üzerine 1925 yılında Kıbrıs, İngiliz Kraliyetinin sömürgesi olduğu ilan edilmiştir.⁷²

Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasından sonra adada baş gösteren olayların temelinde Kıbrıs Rum tarafının Megali İdea'yı gerçekleştirme arzusu ile Enosis için yaptıkları faaliyetlerdir. Megali İdea, "Büyük Mefkure/Ülkü" anlamına gelmektedir. Dilbilimci Yeorgios Babiniyotis, Çağdaş Yunanca Sözlük'te "Megali İdea'yı şu şekilde açıklamaktadır." *Megali İdea, Yunan dünyasının üzerinde 19.yy.yarisından 20.yy'ın ilk 30 yılına kadar etkili olmuştur. Fikir (İdea), köle durumda olan bütün Yunanlıları kurtarmak ve başkenti İstanbul olan büyük bir Yunan Devleti yaratmaktı.*⁷³

Adada bulunan toplumların çatışmalarının seri bir şekilde artmasının ve bu çatışmalarla eş zamanlı Türkiye ile Yunanistan'ın siyasi ilişkilerinin kopma noktasına kadar gelmesinin NATO'nun güneydoğu bölgesinde yapabileceği olumsuz etki karşısında ABD olaylara müdahil olmuş ve bağımsız bir ada devletinin kurulabilmesi için taraf devletler ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁷⁴ Doğu Akdeniz'in kritik konumdaki adası Kıbrıs, Yunanistan'ın 16 Ağustos 1954 tarihinde, ilk kez Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'na şikayet etmesi üzerine tekrar uluslararası bir sorun haline geldi. Bu sorunda taraflar, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ydi.⁷⁵ Bu gelişmeler

⁷⁰ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 1.Cilt (1920-1945), T.T.K.Yayınları, Ankara 1982, s.91

⁷¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi tarih 1789-2001*, 7.Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2008, s.952

⁷² Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Mücadelesi (1914-1958)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, VIII/18-19, (2019/Bahar-Güz), s.166

⁷³ Damla Demiröz, "Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.296

⁷⁴ Bülent Şener, "1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Sayı:205, Ağustos 2013, s.5

⁷⁵ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.953

neticesinde Kıbrıs meselesi, 1950’li yıllarda “Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur.”⁷⁶minvalinde açıklama yapan Türk Dışişleri’nin en önemli dış politika meselesi haline gelmiştir.

ABD’nin olaylara müdahil olması ve tarafların şikayetleri üzerine farklı bir boyut kazanan Kıbrıs’ta yaşanan olayların, bunalım ve kriz haline dönüşmesi üzerine ikili ve çok taraflı görüşmeler yapılmış ve sorunu çözüme kavuşturmak adına sorunla ilgili devletler tarafından 11 Şubat 1959 Zürih ve 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşmaları imzalanmıştır.⁷⁷ Görüşmelerde Rum tarafının savunduğu ve gerçekleştirmek istediği “enosis”⁷⁸ emellerine ve bunu gerçekleştirmek adına yaptıkları girişimlere, Kıbrıs Türk tarafı “taksim” planını uygulamaya koyarak karşılık vermiştir. Artık Kıbrıs Meselesinde, Kıbrıs Rum halkını Yunanistan, Kıbrıs Türk halkını ise Türkiye aktif olarak desteklemeye ve arkasında durmaya başlamışlardır.⁷⁹

Yapılan bir takım görüşmeler neticesinde Kıbrıs Cumhuriyeti, 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa Antlaşmaları neticesinde imzalanan Kıbrıs Anayasası ile kurulmuştur.⁸⁰ Aynı gün yapılan ittifak antlaşmalarına uygun olarak Türk ve Yunan askeri birliklerinin adaya çıkması ve antlaşma gereği İngiliz birliklerinin çekilecekleri bölgelere çekilmesi neticesinde adada yeni bir dönem başlamış oldu.⁸¹

Lefkoşa Antlaşmaları ile kurulan yeni düzen de olayların yatışmasına ve sorunun çözümüne katkı sağlamamış ve iki halkın arasında olaylar günden güne artarak devam etmiştir. Ada Rumları, kendilerine self-determinasyon hakkı verilmesi ve hedefleri olan Enosis’e ulaşmak amacıyla Türk toplumuna karşı yapacakları eylemleri planlı bir şekilde uygulayabilmek adına “Akritas Planı” adı verdikleri bir

*Türkiye, Britanya Hükümeti’nce Kıbrıs’ın 5 Kasım 1914’te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir.

⁷⁶ Faruk Bekarlar, *Kıbrıs Sorununun Doğuşu Menderes Dönemi Türk Yunan İlişkileri*, Arayış Yayın Ajansı, 2006 s.62.

⁷⁷ Nur Batur, *Yeniden Yaşasaydım*, 1.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s.168

⁷⁸ Enosis; Megali İdea hedefi çerçevesinde Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını ifade etmektedir. Kelime anlamı ile “ilhak” demek olan Enosis, ilk Megali İdea haritasının çizildiği 1791 yılından beri gündemde olan bir konudur.

⁷⁹ Erdal Açıkşes-Ayhan Cankut, “Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri”,https://www.academia.edu/31660084/KIBRIS_MESELESİNİN_TARİHSEL_GELİŞİMİ_VE_ULUSLARARASI_HALE_GELME_SEBEPLERİ_Erdal_AÇIKŞES (29.12.2019)

⁸⁰ İlker Başbuğ, *a.g.e.*, s.37

⁸¹ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.965

eylem planı oluşturdular. Tarihe “1963 Kanlı Noel Olayları” olarak geçecek silahlı çatışmalarla da bu planı uygulamaya başladılar.⁸²

Siyasi kriz ve belirsizlikler sadece adanın toplumlari arasında olmuyor aynı zamanda Kıbrıs Rum yönetimi ile Yunanistan ilişkilerinde de yaşanıyor. Aradaki sorunların çözülememesi ve giderek tırmanması üzerine Yunanistan Silahlı Kuvvetleri mensubu subaylar, darbe yaparak adada yönetime el koyduklarını ve 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler.⁸³

Bütün uyarılara ve diplomatik girişimlere rağmen, adadaki mevcut konumun değiştirebilmesi adına Kıbrıs Türk halkına karşı baskılarını, şiddet olaylarını iyice artıran Rum toplumuna ve yeni yönetime karşı Türkiye, antlaşmalar gereği hakkı olan müdahale yetkisini kullanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. Harekat üzerine yapılan görüşmelerde istediği neticeyi alamayan Türk toplumu, 13 Şubat 1975 tarihinde “Kıbrıs Türk Federe Devleti”ni kurduklarını ilan etmişlerdir.⁸⁴ Bütün iyi niyetle yapılan yaklaşımlar ve izlenen politikalara karşı olumlu yönde bir ilerleme göremeyen Türk halkı, 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsızlık kararı alarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir.⁸⁵

2.2.2. Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Türkiye İle İlişkileri:

Enerji kaynaklarına ulaşım ve bunların dağıtımını açısından önemine yukarıda değindiğimiz Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan ülkeler, bu stratejik kaynaklara etkinliği bakımından başta ekonomik olmak üzere siyasi açıdan da avantajlı bir durumda bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Kıbrıs için Tarık Zafer Tunaya'nın demiş olduğu “Kıbrıs Akdeniz bölgesinde, Asya, Afrika yollarının kavşağında demir atmış, dünyanın en büyük savaş gemisidir.” tabiri, Doğu Akdeniz'de var olma adına adanın

⁸² Bülent Şener, *a.g.m.*, s.13

⁸³ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.978

⁸⁴ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.982

⁸⁵ İlker Başbuğ, *a.g.e.*, s.104

son derece önemli ve stratejik bir konumda bölgedeki faaliyetleri gözetleyen bir ileri gözetleyici olduğunu açıkça ifade etmektedir.⁸⁶

Türkiye'nin, nihai hedeflerinden biri olan Avrupa Birliği'nin (AB) ileriye dönük politikalarının dışında tutulması ve hedefleri arasında birliktelik gözükmemesi, ister istemez Türkiye'yi Kıbrıs sorununda daha tepkisel ve güney bölgesinin emniyeti açısından güvenlik sorunu olarak görerek daha saldırgan bir politika uygulamasına neden olmaktadır. Yakın geçmişte yaşanan Arap Baharı olayları sonrası Doğu Akdeniz bölgesinde açıklanan enerji kaynakları keşifleri ve bu bağlamda oluşturulan stratejik birlikler ve Türkiye'yi dışarıda tutma çabaları, Kıbrıs'ta var olmanın ve varlığı her ne pahasına olursa olsun sürdürmenin önemini göstermiştir.⁸⁷

Soğuk Savaş döneminin sonlanmasını müteakip dönemlerde dengelerin değiştiği Ortadoğu siyasetinde, bu bölgede var olma çabası gösteren bölgeye uzak büyük güçlerin önceliklerinde Doğu Akdeniz'in, ham petrol/doğal gaz rezervleri ve bunların güvenli bir şekilde istenilen yerde hazır edebilme imkanları açısından transit güzergahı olma konusunda stratejik öneminin arttığı görülmektedir. Buna paralel olarak da Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinin enerji kaynaklarının transfer üssü olarak İskenderun Körfezi'ni düşünen Türkiye'nin, bu isteğini gerçekleştirebilmek adına Kıbrıs Adası'nda etkin ve caydırıcı bir güç olması gerekliliği ortadadır.⁸⁸

İngiltere, Süveyş Kanalı'nın ve Hindistan ticaret yolunun güvenliğini sağlamak ve sömürge bölgelerine giden deniz yolunun güvenli bir şekilde her daim açık tutabilmek için tarihin her döneminde Kıbrıs'ı stratejik açıdan elde tutulması gereken bir yer olarak görüyordu.⁸⁹

⁸⁶ Gülten Haliloğlu, "Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi ve Enerji Güvenliği", <https://docplayer.biz.tr/154356039-Dogu-akdeniz-in-stratejik-onemi-ve-enerji-guvenligi.html> (02.01.2020)

⁸⁷ Kıvanç Ulusoy, *a.g.e.*, s.117

⁸⁸ Kıvanç Ulusoy, *a.g.e.*, s.24

⁸⁹ Kıvanç Ulusoy, *a.g.e.*, s.20

III.BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ'NİN POTANSİYEL ENERJİ KAYNAKLARI VARLIĞI ve HUKUKİ DURUMU

3.1.Uluslararası Hukuk Açısından Deniz Hukukunun Gelişim Süreci:

3.1.1.Tarihi Süreç

19.yy. sonlarına kadar denizlerden yararlanma konusunda uluslararası hukuk açısından geçerli olan prensip “denizlerin serbestliği” ilkesidir. Yani denizler serbest alan olarak belirlenip bütün ülkelerin buralardan rahatça yararlanabilmesi öngörülmekteydi.⁹⁰

20 ve 21.yy.da yaşanan endüstri devrimi neticesinde yaşanan teknolojik gelişimlere paralel olarak artan enerji ihtiyaçlarını karşılamak için siyaset üreten devletler, kara ülkelerinden sağladıkları hammaddeler dışında ilgili bölgelerde deniz alanlarında da alternatif kaynak arayışlarına başlamışlardır. Böylelikle, yiyecek sağlamak için kullanılmaya başlayan denizler, teknolojik gelişmelerin neticesinde ihtiyaçların değişmesiyle, günümüzün stratejik hammaddesi petrol ve doğalgaz gibi kaynakların aranmasının ana üsleri olmuştur. Ayrıca yeni denizel bölgelerden enerji kaynaklarının transferi, telekomünikasyon altyapısının geçirilmesi vb. stratejik hamlelerin de merkezi durumuna gelmiştir.⁹¹

Uluslararası stratejik hamlelerin merkez üssü olmaya başlamasıyla deniz yatakları ve bunların altında bulunan doğal kaynakların kullanılması konusu devletlerarası sorun haline gelmiştir.

Deniz hukuku ile ilgili konferanslar serisinin ilki, 24 Şubat-28 Nisan 1958 tarihlerinde Cenevre’de yapılmıştır. Konferans sonucunda, deniz hukukunun ana esaslarını teşkil eden Kara Suları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, Açık Deniz ve Kıta

⁹⁰ Yücel Acer-İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, USAK Yayınları, Ankara 2010, s.141.

⁹¹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 8.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2009, s.248.

Sahanlığı Sözleşmesi, Balıkçılık ve Açık Denizlerin Canlı Kaynaklarının Korunması olmak üzere dört ana sözleşme imzalanmıştır.⁹² Bu sözleşmelerde kıta sahanlığı hususunda iki ölçüt belirlenmiştir. Birincisi “200m.derinlik”, ikincisi ise “doğal kaynakların işletilebilme imkanlarının bulunduğu derinlik.”⁹³

Deniz sahalarının sınırlanmasıyla ilgili hususlar Montego Körfezi Sözleşmesi olarak da adlandırılan 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) tarafından düzenlenmiştir. UNCLOS*, deniz sahalarının ve okyanus alanlarının kullanılabilmesi için ilgili devletlerin uyması zorunlu kaideleri ve bu ülkelerin görev ve sorumluluklarını belirtmektedir. Bu sularda yapılacak ticari faaliyetler, doğal kaynakların işlenmesi ve bu faaliyetleri yaparken çevreyi koruma adına yapılması istenen esasları açıklamaktadır.⁹⁴

Şekil 1: UNCLOS'a göre deniz yetki alanları⁹⁵

⁹² Şule Anlar Güneş, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması”, *AÜHFD*, Cilt:56, Sayı:2, 1-37; Nuray Karapınar, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar”, *Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, Sayı:20, 2015, s.13.

⁹³ Arda Özkan, “Kıta Sahanlığının Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat ve Doktrin”, *International Journal of Social Science Studies*, sayı 31, 2015, s.368.

⁹⁴ Nihat Ali Özcan, “Soğuk Savaş’ın Ruhu Doğu Akdeniz’e Geri Dönerken”, <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6452> (25.12.2019) s.45

⁹⁵ AFP on AMTI/CSIS/Batongbacal and Baviera (2013)

3.1.2.Uluslararası Hukuk Açısından İlgili Kavramların Tanımlanması

Deniz hukuku ile ilgili detaylı kuralları muhteva eden ve deniz hukukunun temel yapıtaşı olarak görülen 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre kıyıdaş devlete bir takım haklar tanıyan alanlara ait bazı kavramları açıklayalım.

3.1.2.1.Bitişik Bölge: (Şekil-1)

Kıyıdaş devletin karasularının bitiminden itibaren belirli bir mesafeye kadar uzanan (12 mil) ve bu bölge boyunca sınırlı olarak birtakım faaliyetlerde bulunma ve denetim yetkisini kullanabildiği açık deniz alanı bölümüdür. Karasularında, kıyıdaş devlet egemenlik haklarını her türlü kullanabilmesine rağmen bitişik bölgede sadece korunmasını istediği çıkarlarını (gümrük, sağlık vb.) korumayla ilgili yetkilerini kullanabildiği bölgedir.⁹⁶ Bitişik bölge ile ilgili tarihte ilk uygulama, 1736 yılında İngiltere tarafından çıkarılan Hovering Acts'de görmekteyiz.⁹⁷

BMDHS Mad.:33/1-2'e göre;⁹⁸

1. Bitişik bölge olarak isimlendirilen, karasularına bitişik bir bölgede sahildevlet devlet aşağıdaki gerekçeler ile gereken denetlemeleri yapabilir:

a. Ülkesi üstünde ya da ülkesinin karasularında, gümrük, maliye, sağlık ya da göç ile alakalı kanun ve kurallarına uyulmamasının önüne geçmek,

*UNCLOS, 1973 ve 1982 yıllarında yapılan üçüncü BM.Deniz Hukuku Sözleşmesi'nden kaynaklanmaktadır. 2016 sonu itibariyle 167 ülke ve AB anlaşmaya katılmış olup Suriye ve İsrail imza atmamıştır.

⁹⁶ Seha Meray, *Uluslararası Hukuk ve Örgütler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s.100.

⁹⁷ Enver Bozkurt, "Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı", *Uluslararası Hukuk ve Politika C.II*, No:5, 2006, (<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/gTRSM90Z9fhDXPPex84rvBFUuM2kXu.pdf>), (03.01.2020), s.53

⁹⁸ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi,<http://www.taussmarine.com/dokumanlar/deniz-hukuku-sozlesmesi.pdf> (03.01.2020)

b. Bu kanun ve kurallara karşı, ülkesi üstünde ya da ülkesinin karasularında oluşabilecek riayetsizliklere karşı cezalandırma yapmak,

2. Bitişik bölge, karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hattın itibaren 24 deniz milinin dışına geçemeyecektir.

3.1.2.2.Kıta Sahanelığı (Şekil:1-2)

Kıta sahanlığı, BMDHS Mad.76/1'e göre, "Sahildar bir devletin kıta sahanlığı, karasularının ötesinde kıta kenarının dış eşığına kadar veya bu eşik daha az bir mesafede ise, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye olan kısımda, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altlarını içerir." Coğrafi anlam olarak da kıta sahanlığını, devleti oluşturan kara parçası kısmının deniz altındaki uzantısı olarak da söyleyebiliriz.⁹⁹

Kıta sahanlığı anlayışı, II.Dünya Savaşı'nı müteakip daha çok kullanılmaya başlanmıştır. ABD Başkanı Truman'ın 1945 yılında yayınlamış olduğu bildiri sonrası imzalanmış olan anlaşmalar neticesinde hukuki bir boyut kazanmıştır. Truman'ın bildirisinde kıta sahanlığından bahsedilmesine rağmen o zamanlarda bu kavramın ne olduğu tam olarak belirlenmemiş ve bununla ilgili sınırlamalar koyulmamıştır. İlk olarak 1958 Cenevre Kıta Sahanelığı Sözleşmesi'nde uluslararası normlara uygun olarak tanımlanmış ve literatüre girmiştir.¹⁰⁰ O dönemde uygulanmakta olan uluslararası hukuki kurallar ve bu kapsamda meydana gelmiş sorunlara dair uluslararası alınan yargı kararları çerçevesinde belirlenmiş bir kavramdır.¹⁰¹

⁹⁹ Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.*, s.277

¹⁰⁰ Fatma Taşdemir, "Kıbrıs Adası açıklarında Petrol ve Doğalgaz Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutları", *Ankara Strateji Enstitüsü*, Rapor No: 12-03, 2012, s.9.

¹⁰¹ Nuray Karapınar, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar", *Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, Sayı:20, 2015, s.13.

3.1.2.3.Münhasır Ekonomik Bölge: (Şekil-2)

İlgili devletin karasularının ölçüldüğü yerden itibaren 200 milin ötesine uzanmayacak şekilde sahildevlete haklar tanındığı bölgelere Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) denir. Sözleşmenin 56. maddesine göre, MEB’de kıyıdevletin sahip olduğu yetkiler olarak,¹⁰²

1. Sahildevletlerin, münhasır ekonomik bölgede hakları, yetkileri ya da kimlikleri bulunur:

a. Deniz yatağı, derindeki sularda, deniz yataklarında ve bu toprakların altında canlı-cansız tabii kaynakların incelenmesi, işletilmesi, korunması ve idaresi mevzuları ile; benzer şekilde sudan, akıntı ve rüzgarlardan enerji üretilmesi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılıp ve işletilmesi için öteki faaliyetlerle alakalı olan egemen yetkiler:

b. İşbu sözleşmenin ilgili hükümlerine uygun olarak;

1) Suni adalar, tesisler ve yapılar kurma ve bunları kullanma,

2) Denize ilişkin bilimsel araştırma yapma,

3) Deniz çevresinin korunması ve muhafazası, konularına ilişkin yetkiler olarak tanımlamaktadır.

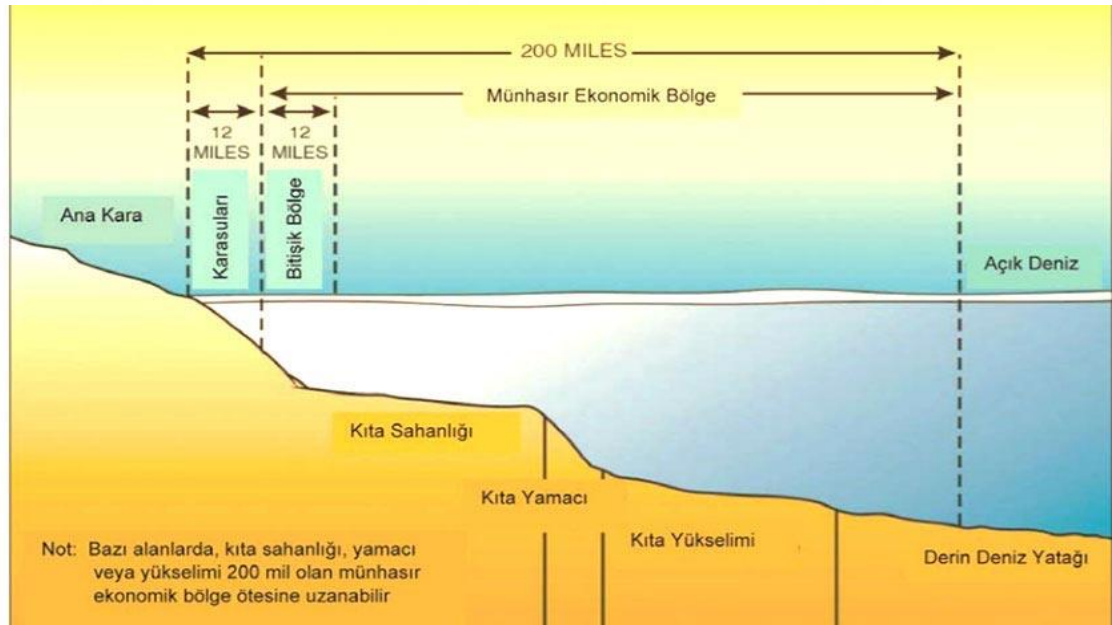
2. Münhasır ekonomik bölgede sahildevletler, İşbu sözleşme uyarınca yetkilerini kullanıp, yükümlülüklerini yerine getirirken, öteki devletlerin yetki ve yükümlülüklerini gereken şekilde göz önüne alıp ve işbu sözleşme hükümleriyle uyacak biçimde hareket edecektir.” şeklinde belirtmektedir.

Önceleri bir gelenek olarak uygulanmakta olan ve teamüller gereği uyulan MEB uygulamaları, 1982 BMDHS ile birlikte yazılı hale getirilerek uluslararası bir norm haline getirilmiştir.¹⁰³ Sahilleri karşılıklı ya da bitişik olan devletlerin MEB

¹⁰² BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, <http://www.taussmarine.com/dokumanlar/deniz-hukuku-sozlesmesi.pdf> (03.01.2020)

¹⁰³ Atilla Sandıklı, “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, Rapor no:59, 2013, s.16

sınırlandırılması, “hakkaniyet ilkesine” uygun olacak bir biçimde karara varılması amacıyla Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38’inci maddesine uygun olarak uluslararası normlara göre yapılması 1982 BMDHS’nin 74’üncü maddesiyle düzenlenmiştir.¹⁰⁴ Türkiye, hem 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi’ne hem de 1982 BMDHS’ne, antlaşmanın 3, 33 ve 121.maddelerinin Doğu Akdeniz ve Ege Bölgesi’nde olan durumumuza ve savunduğumuz ilkelerimize ters olduğu gerekçesiyle taraf olmamıştır.¹⁰⁵

Şekil 2: 1982 BMDHS’ne göre Deniz Yetki Alanları¹⁰⁶

MEB olarak açıklanmış alanda bulunmakta olan canlı-cansız her türlü kaynaklar üzerinde kıyıdaş devletin egemen vazgeçilmez yetkileri vardır. MEB belirlenmemiş/açıklanmamış bir deniz sahasında kıta sahanlığı belirlemesi olabilir fakat kıta sahanlığı olmayan sahada MEB belirlenmesi yapılamaz.¹⁰⁷ MEB’nin tespit

¹⁰⁴ Cihat Yaycı, *a.g.m.*, s.6

¹⁰⁵ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.366

¹⁰⁶ Şekil2, Kaynak: <https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiyelibya-mutabakati-neden-bu-kadaronemli-iste-dikkat-ceken-detaylar/haber-1028299> (03.01.2020)

¹⁰⁷ Cemal Aslan, “Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge: Farkları Neler?”, *Stratejik Ortak*, <https://www.stratejikortak.com/2019/12/meb-kita-sahanligi-farklar.html>, (03.01.2020)

edilip ilan edilebilmesi iki yolla olabilmektedir. Bunlar, ülkelerin kendi ilanıyla ya da ilgili ülkeyle anlaşarak ayrı ayrı veya bütüncül bir yaklaşımla ilan etmektir.¹⁰⁸

Üç tarafı sularla çevrili olan Türkiye'nin Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de herhangi bir ilana gerek duymaksızın doğal olarak kıta sahanlığı mevcuttur. Bu nedenden dolayı Türkiye ilgili ülkelerle kıta sahanlığı ve MEB statüsünü açıklaması ve sınırlandırması zaruri bir duruma gelmiştir. Doğu Akdeniz'de yaşanmakta olan hukuki sorunların temelinde de bu yatmaktadır.¹⁰⁹ Açıklamaya çalışılan kavramların karşılaştırılması Tablo 3'te gösterilmektedir.

MUKAYESE	KITA SAHANLIĞI	MÜNHASİR EKONOMİK BÖLGE
LİMİT	200 deniz mili (350 dm)	200 deniz mili
EGEMEN HAKLAR	Deniz tabanı ve altındaki doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesine yönelik egemen haklar.	Deniz tabanı ve altındaki doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesine yönelik egemen haklar + Su kütlesindeki doğal kaynakların korunması ve işletilmesi + Enerji Üretimi (Rüzgar, Akıntı, Su)
İLAN İHTİYACI	HAYIR (ab initio-ipso facto)	EVET
SUNİ ADALAR, TESİSLER VE YAPILAR	✓	✓
SEYRÜSEFER VE ÜST UÇUŞ SERBESTİSİ	✓ (Araştırma ve Sondaj gemileri hariç)	✓ (Araştırma ve Sondaj gemileri hariç) + Balıkçı Tekneleri hariç
SAHİLİ BULUNMAYAN VE COĞRAFI BAKIMDAN ELVERİŞSİZ DEVLETLERİN HAKLARI	X	✓

Tablo 2: Kıta Sahanlığı ile MEB Mukayesi¹¹⁰

¹⁰⁸ Atilla Sandıklı, *a.g.e.*, s.17

¹⁰⁹ Fatma Taşdemir, *a.g.m.*, s.20

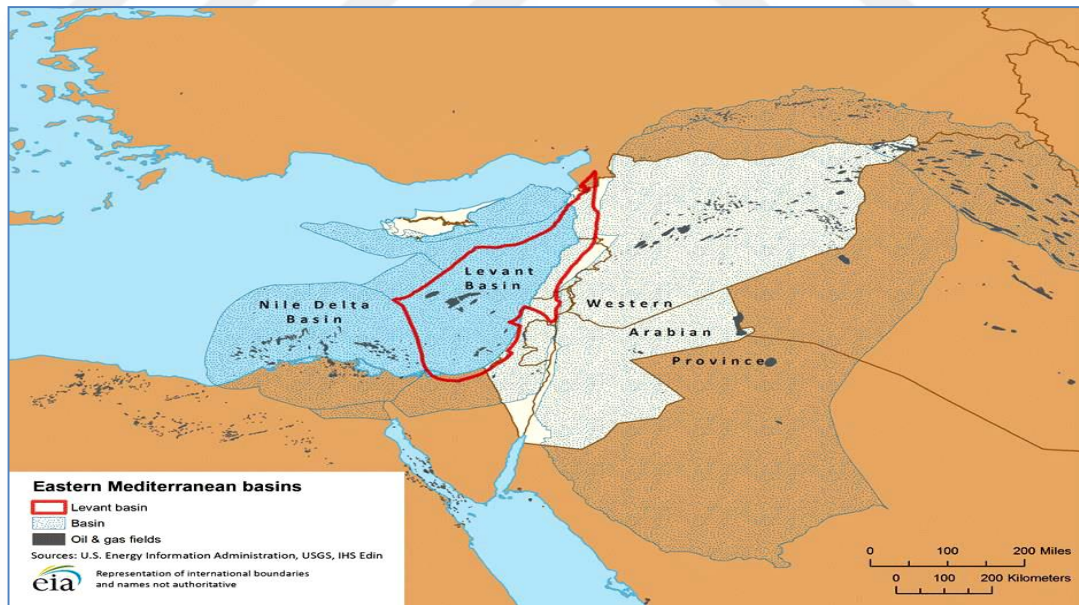
¹¹⁰ Tablo 3, Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2019/12/meb-kita-sahanligi-farklar.html>

3.2.DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ'NİN POTANSİYEL ENERJİ KAYNAKLARI VARLIĞI

3.2.1. Doğu Akdeniz'in Potansiyel Enerji Kaynakları ve Kullanılabilirliği:

Günümüzde Doğu Akdeniz bölgesinde bulunduğu açıklanan ve olduğu düşünülen hidrokarbon yatakları bölgenin deniz ticareti özelinde stratejik önemini güçlendirmiştir.¹¹¹

Kıbrıs, Eratostenes, Lazkiye, Levant, Nil, Judea, Batı Arap ve Zagros olmak üzere Doğu Akdeniz Bölgesi'nde sekiz adet önemli boyutta havza (basen) olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan özellikle Nil Delta ile Batı Arap ve Zagros (İran, Irak ve Körfez ülkeleri) havzalarında hidrokarbon sağlanmakta ve Levant havzasına ilgili ülkelerin dikkati artmaktadır. Bu kapsamda bölgedeki yoğun olarak petrol ve doğalgazın oluştuğu muhtemel bölgeler aşağıdaki haritada gösterilmiştir.¹¹² (Harita:2)

Harita 2: Doğu Akdeniz'de Basenler

¹¹¹ Mesud Ünal, *a.g.e.*, s.1

¹¹² Haluk Dural, "Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları", <https://docplayer.biz.tr/8686275-Dogu-akdeniz-enerji-kaynaklari.html> (01.01.2020)

Bu kapsamda ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS), jeoloji merkezli araştırma metodolojisi kullanarak Nil Delta Havzası'nda 6.3 trilyon metreküp, Levant Havzası'nda 3.5 trilyon metreküp doğalgazın teknik olarak elde edilmeye hazır olduğu yönünde tahminde bulunmuştur.¹¹³

Noble Enerji, İsrail deniz sahasında olan Tamar Sahası'nda yapmış olduğu araştırmalar neticesinde bölgede doğalgaz olduğunu açıklaması, Doğu Akdeniz bölgesinde yapılan doğalgaz arama çalışmaları için başlangıç noktası olmuştur. Bu açıklamadan sonra yine Noble Enerji, Leviathan ve Kıbrıs deniz sahasındaki Afrodit bölgelerinde olmak üzere, Levant Havzası'nda iki adet, daha büyük miktarda doğalgaz keşfini açıklamıştır. Bunlardan başka 2015 yılında Eni Enerji, Mısır deniz sahasında yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Zohr bölgesinde keşfetmiş olduğu doğalgaz sahasını açıklamıştır.¹¹⁴ Raporların neticesinde bölgede olan rezervler dünya ülkelerinin dikkatini bu bölgeye çekmekte ve küresel güçlerin büyük rezervlerden pay alabilme adına hamleler yapmasını sağlamaktadır.

2009 yılında Tamar Sahası'nda Noble Enerji ilk keşfini açıkladı. Bu büyük keşif, 9.0 Tcf doğal gaz miktarına sahip olduğu ve bu miktarın ilerleyen tarihlerde İsrail'in yaklaşık 20 yıllık gaz ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede olduğu açıklanmıştır. Ayrıca 2010 yılında Leviathan sahasında bulunan 17 Tcf'lik enerji kaynağı son on yıllık süreçte bulunan en geniş denizalanı gaz rezervlerinden biridir.¹¹⁵

DOĞALGAZ KEŞİF ALANI	ORTALAMA BRÜT KAYNAK (Milyon m ³)	KEŞİF
Tamar – İsrail	280	2009
Leviathan – İsrail	620	2010
Afrodit – Kıbrıs	140	2011
Zohr – Mısır	850	2015

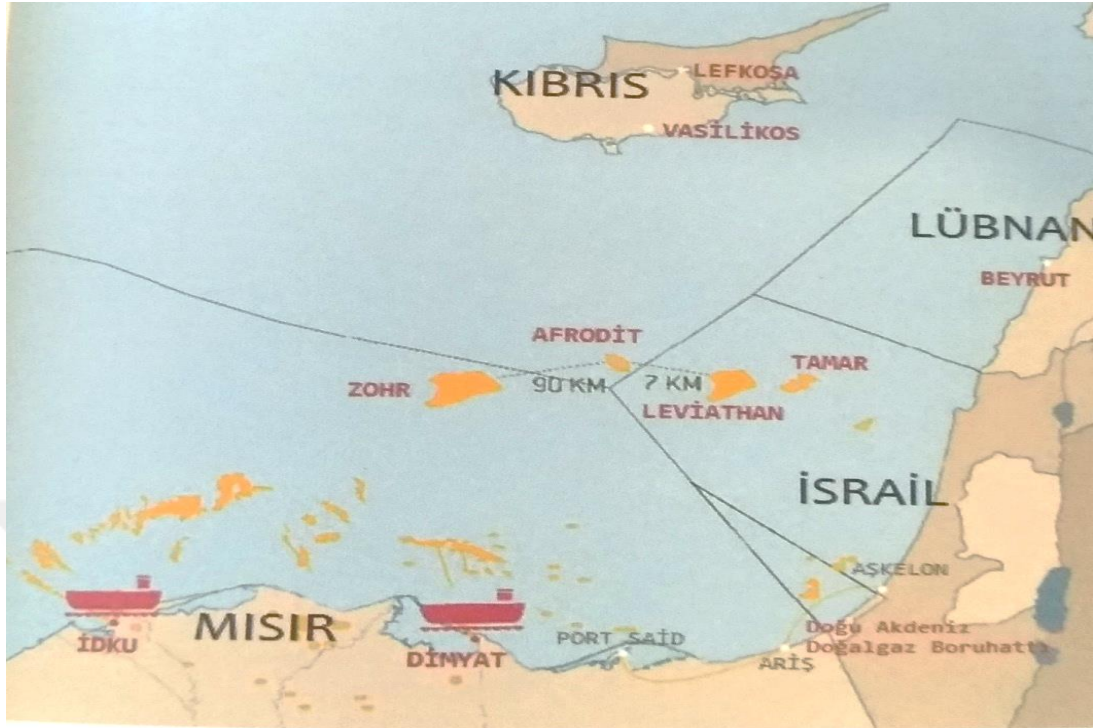
Tablo 3: Doğu Akdeniz kıyı ötesinde yakın zamandaki gaz keşifleri¹¹⁶

¹¹³ Nihat Ali Özcan, *a.g.e.*, s.41

¹¹⁴ Nihat Ali Özcan, *a.g.e.*, s.42

¹¹⁵ Peter E.Paraschos, "Offshore Energy in The Levant Basin: Leaders, Laggars and Spoilers", *Mediterranean Quarterly*, 2013, s.41

¹¹⁶ Noble Energy ve Eni Energy resmi websiteleri, (12.01.2017)

Harita 3: Doğu Akdeniz kıyı ötesindeki ana doğal gaz keşiflerinin coğrafi konumları¹¹⁷

Enerji şirketleri bölge ülkelerinin arasında kalan ve tam keşif çalışmaları yapılmamış bölgelerde petrol ve gaz rezervlerinin yüksek oranda olduğunu düşünmektedirler.¹¹⁸

Bölgesinde her zaman sondaj faaliyetlerini sürdüren İsrail başta olmak üzere bölge ülkeleri petrol ve doğal gaz kaynaklarının var olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmalar neticesinde diğer bölgelerde de hidrokarbon yatakları bulunmuştur fakat bulunan kaynakların bazı bölgelerde 2 km.yi aşacak şekilde tabanlarda olması nedeniyle yapılacak sondaj çalışmalarına maliyeti açısından çok ekonomik görülmediğinden devam edilmemiştir. Fakat daha sonraları gelişen teknolojik cihazlarla derin bölgelerde yapılacak aramanın maliyetinin düşmesi ve uluslararası piyasada enerji kaynaklarının kontrol edilemeyecek şekilde fiyatlarının yükselmesi

¹¹⁷ Nihat Ali Özcan, *a.g.e.*, s.43

¹¹⁸ Mesud Ünal, *a.g.e.*, s.48

2000’li yılların başlarından itibaren Doğu Akdeniz’deki faaliyetlere ağırlık verilmesine sebep olmuştur.¹¹⁹

3.2.2.Doğu Akdeniz’de Enerji Kaynakları Kapsamında Türkiye-KKTC-GKRY İlişkileri:

Ekonomik açıdan kısa vadede bakıldığında, Doğu Akdeniz’de işlerliği olan kaynaklar olarak İsrail’in ilan ettiği gaz sahası ile GKRY tarafından adanın güneyinde keşfi yapılan alan olarak gözükmektedir.

GKRY, tarihler 02 Nisan 2004’ü gösterdiğinde içinde bulunduğu AB’nin desteğini de arkasında hissederek bölgedeki Türkiye’nin ve adadaki Türk toplumunun haklarını hiçe sayarak “Kıbrıs Cumhuriyeti” adına MEB ilanında bulunmuştur.¹²⁰ Müteakiben, Mısır ve 2007 yılında Lübnan, 2010 yılında da İsrail ile Kıbrıs Cumhuriyeti adına münhasır ekonomik bölge anlaşması yapmış ve söz konusu alanlarda eş zamanlı olarak petrol ve doğalgaz aranması konusunda söz konusu ülkeler arasında işbirliğine gidilmiştir. Türkiye’nin diplomatik girişimleri neticesinde Lübnan iç hukukunda halen onaylanmadığından GKRY ile imzalanan anlaşma geçerlilik kazanmamıştır.¹²¹

GKRY’nin ilgili ülkelerle yapmış olduğu MEB anlaşmaları, Kıbrıs Cumhuriyeti kuruluş anlaşmalarına ve Türkiye’nin garantör devlet olma haklarına aykırı olması sebebiyle Türkiye tarafından BM’e notayla bildirilmiştir.¹²²

Bu bağlamda KKTC yönetimi, GKRY’nin ilan ettiği söz konusu gaz kaynağının üzerinde kendi halkının da payı olduğunu ve bu kaynağı GKRY’nin tek başına kullanamayacağını belirtmektedirler. Buna gerekçe olarak da, yapılan sondaj çalışmaları neticesinde keşfedilen gaz kaynağının tüm ada halkına yani Kıbrıs halkına

¹¹⁹ Ozan Örmeci, “Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği ve Akdeniz Birliği Olgusu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, s.379

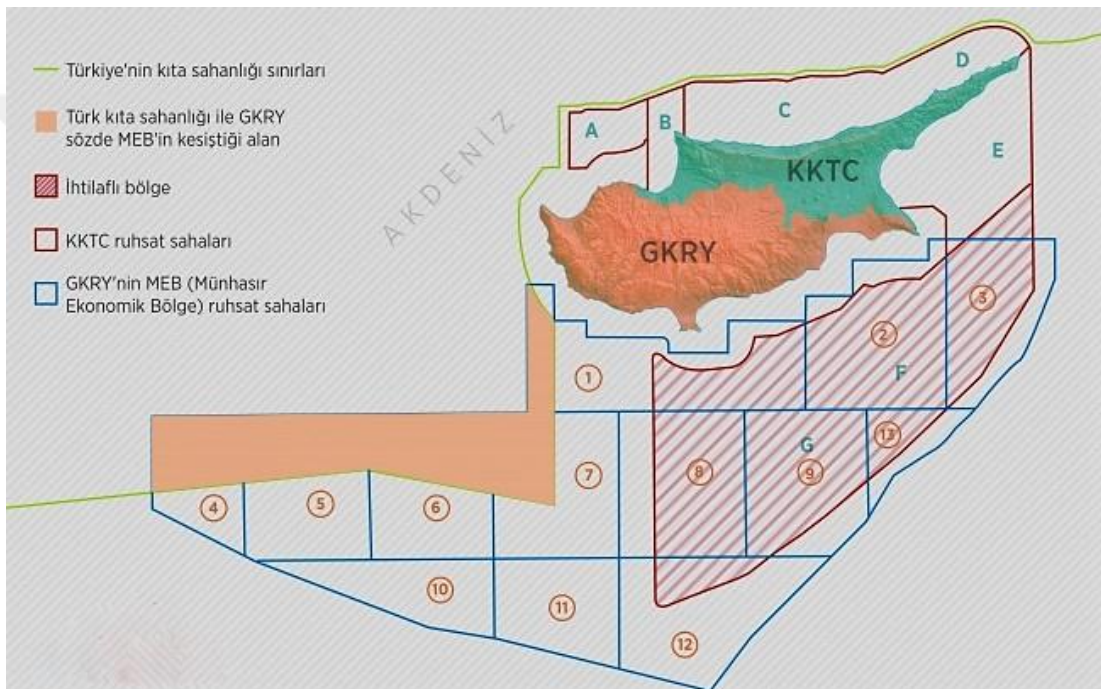
¹²⁰ Cihat Yayıcı, *a.g.m.*, s.17

¹²¹ Halil İbrahim Ülker-Poyraz Gürson-Mustafa Kemal Topcu-Turan Erman Erkan, “Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisine Etkileri”, *International Conferans on Euroasian Economies*, 2013, s.1028

¹²² Haluk Dural, *a.g.m.*, s.5

ait olduğunu, tek başına kullanımın uluslararası hukukta geçerli olan “hakkaniyet” ilkesine göre olmayacağını ve adada bulunan Türk halkının haklarının zorla gaspı niteliğinde olduğunu beyan etmektedirler.¹²³

Karşılıklı açıklamalarda bulunan tarafların hak iddia ettiği alanlar Harita 4’te gösterilmiştir.

Harita 4: Tarafların Hak İddia Ettiği Alanlar¹²⁴

Türkiye, GKRY ile enerji şirketlerinin Kıbrıs Adası'nın güney doğusunda, Rum Yönetimi ile İsrail'in MEB'sine bitişik alan olan 12.parselde hidrokarbon arama-çıkarma faaliyetlerine baştan beri çok büyük tepki göstermekte ve bu durumu uluslararası platformlarda her fırsatta dile getirmektedir.¹²⁵

¹²³ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.370

¹²⁴ Harita 4, Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137> (30.01.2019)

¹²⁵ Ayla Gürel-Fiona Mullen-Harry Tzimitras, “Hidrokarbon Issue: Context, Positions and future Scenarios”, *PCC Report* 1/2013, s.52

Doğal kaynaklara yönelik GKRY'nin yapmış olduğu bu ve buna benzer hukuksuz sondaj çalışmalarına karşı KKTC Dışişleri Bakanlığı'nın 2014 yılında yapmış olduğu açıklaması halen internet sitesinde durmaktadır. Bu açıklama;

“ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan “Akdeniz’de Kıta Sahanelığı Sınırlandırması Hakkında Antlaşma”nın Türkiye tarafından Birleşmiş Milletlere bildirilmesi sonrasında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin göstermiş olduğu tepki Rum Yönetimi'nin tek yanlı bir irade beyanından öte bir anlam veya değer taşımamaktadır.

Kıbrıs'ın doğal kaynakları her iki halka aittir. GKRY kendi tek taraflı adımlarını sürdürürken Kıbrıslı Türklerin Ada'nın doğal kaynakları üzerindeki hak ve çıkarlarını korumak yönünde sürdürdüğü faaliyetlere itiraz hakkı bulunmadığını artık algılamalı ve kendinde gördüğü tüm hakların adanın eşit sahibi olan Kıbrıslı Türklerde de olduğunu göz ardı eden bilinen tutumunu artık terk etmelidir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 21 Eylül 2011 tarihinde imzalanan ‘Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşması’ tamamıyla Kıbrıs Rum tarafının 19 Eylül 2011 tarihinde Kıbrıslı Türklerin varlığını göz ardı ederek sondaj faaliyetlerine başlaması üzerine, Kıbrıslı Türklerin meşru hak ve çıkarlarını korumak için atılmış bir adımdır. Adanın iki eşit ortağından biri olan Kıbrıs Türk Halkı, her konuda olduğu gibi, adanın deniz yetki alanlarında bulunan doğal kaynakların araştırılması, çıkarılması ve işletilmesinde de eşit ve meşru haklara sahiptir. Ada'nın doğal kaynaklarının paylaşımının karşılıklı diyalog ve iyi niyetle çözümüne inancının bir göstergesi olarak Kıbrıs Türk tarafı 24 Eylül 2011 ve 29 Eylül 2012 tarihlerinde BM Genel Sekreteri aracılığıyla Rum tarafına Ada'nın doğal kaynaklarının iki taraf arasında hakkaniyete uygun olarak paylaşılmasını öngören önerilerde bulunmuş ancak bunlara olumlu karşılık vermeyen GKRY, devam eden müzakere sürecine rağmen tek yanlı sürdürdüğü faaliyetlerinde bir değişiklik yapmamıştır.”¹²⁶ şeklindedir.

Açıklamada da görüleceği üzere Türk tarafının, GKRY'nin hidrokarbon aramalarına karşı yapmış olduğu itirazlarının temel iki nedeni vardır. Bunlar;

1. Rum Yönetimi'nin bölgede yapmış olduğu “tek taraflı” faaliyetlerinin yetki kavramları açısından uluslararası normlara uymaması, buna rağmen enerji şirketleri ile tek taraflı lisanslandırma yapıp açık denizlerde araştırma yaptırması ve kaynakları tek taraflı kullanma çabalarının bulunması,

2. Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin iddia etmiş olduğu kıta sahanlığı bölgesi ile GKRY’nin açıkladığı MEB alanlarının çakışmasıdır.¹²⁷

Esasında Türkiye’nin itirazı sadece aramaların yapılması bakımından değil, bulunan kaynakların işlenebilmesi ya da ilgili ülkelere gönderilebilmesi açısından gerekli transfer güzergahlarının geçeceği rotaların egemenlik hakları bakımından da değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

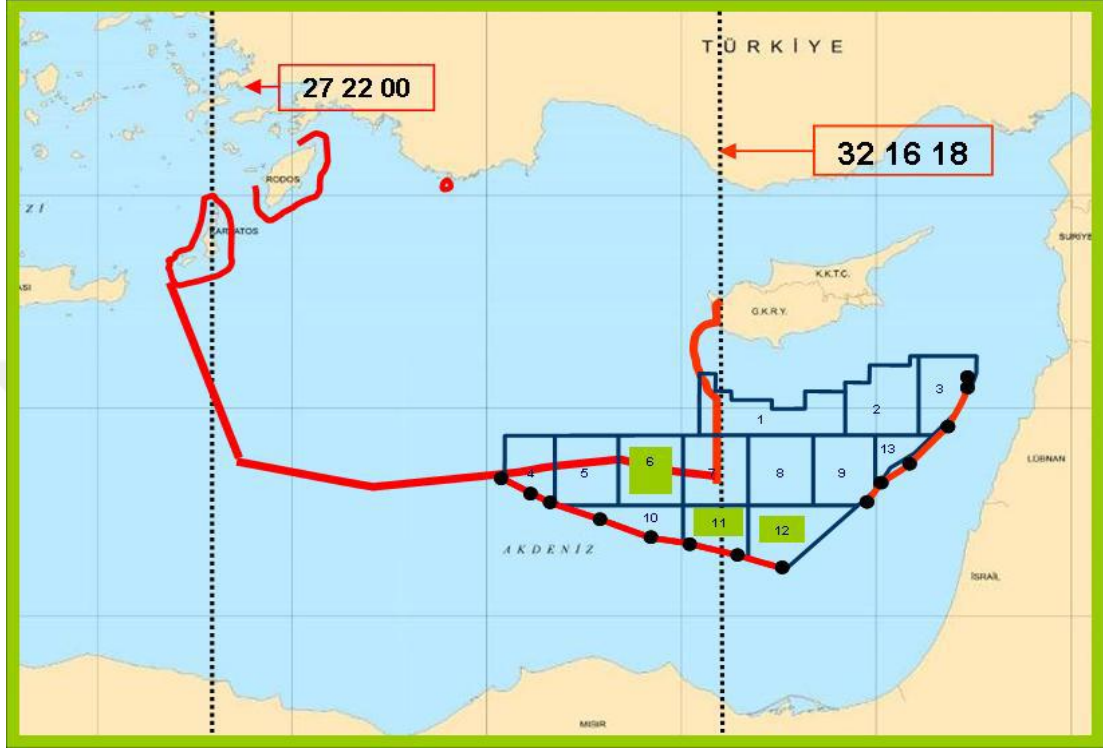
Rum yönetimi bölgede bulunan hidrokarbon kaynaklarının Türk toplumu ile birlikte Kıbrıs Adası’nın olduğunu kabul etmekle birlikte, bu kaynakların iki toplum arasında paylaşılabilmesi için adada siyasi bir çözüm oluştuktan sonra olabileceği tezini ileri sürmektedir. Fakat GKRY’nin ileri sürdüğü adayı tek başına temsil etme tezi, 1960 kuruluş anlaşmalarına aykırı olduğu ve iddiasının geçerliliğin söz konusu olamayacağı Türkiye ve KKTC yetkilileri tarafından belirtilmektedir.¹²⁸ GKRY bölgede başına buyruk ve uluslararası uygulamaları hiçe sayan uygulamalarına devam etmektedir. Bunlardan biri olan Lübnan ile yapmış olduğu fakat meclis tarafından onaylanmadığından yürürlüğe giremeyen anlaşmanın hemen ardından tek taraflı olarak ilan ettiği MEB alanı içerisinde kalan takriben 70bin km²’lik sahada 13 adet sondaj bölgesi açıklamıştır. Açıkladığı bu bölgelerden 5 tanesinin Türkiye’nin kıta sahasının içinde yer aldığı ve KKTC’nin muhtemel alanları içerisinde olduğu belirtilmiştir.¹²⁹ Ayrıca, Türkiye kendi kıta sahanlığı bölgesi ile GKRY’nin belirlemiş olduğu 1,4,5,6 ve 7 numaralı bölgelerin çakıştığını (Harita ve 1,2,3,8,9 ve 13 numaralı parseller ile de TPAO’ya verilen ruhsat alanlarıyla aynı olduğunu, bu nedenlerden

¹²⁷ Ayla Gürel, *a.g.m.*, s.51

¹²⁸ Hasret Çomak, *a.g.e.*, s.261

¹²⁹ Hasret Çomak, *a.g.e.*, s.267

dolayı da bahse konu bölgelerde arama vb. faaliyetlerin yapılmasına karşı olduğunu belirtmiştir.¹³⁰

*Harita 5¹³¹

Uluslararası ortama yapmış olduğu çağrılar doğrultusunda Türkiye çeşitli karşı hamleler yapmış ve bu konu ile ilgili yetkili organlara başvuruda bulunmuştur. Bu girişimlere rağmen Türkiye'nin MEB sınırlarında, hukuksuz biçimde GKRY'nin yaptırmaktan geri durmadığı sismik arama faaliyetlerinin engellenmesi amacıyla Türk donanması aktif rol almak konusunda hiçbir tereddüt göstermemiştir.¹³² Türkiye bu konudaki kararlılığını gösterebilmek adına sondaj çalışmalarını yaptırmak için Yavuz ve Fatih sondaj gemilerini ve sismik araştırmaları yapabilecek donanımdaki

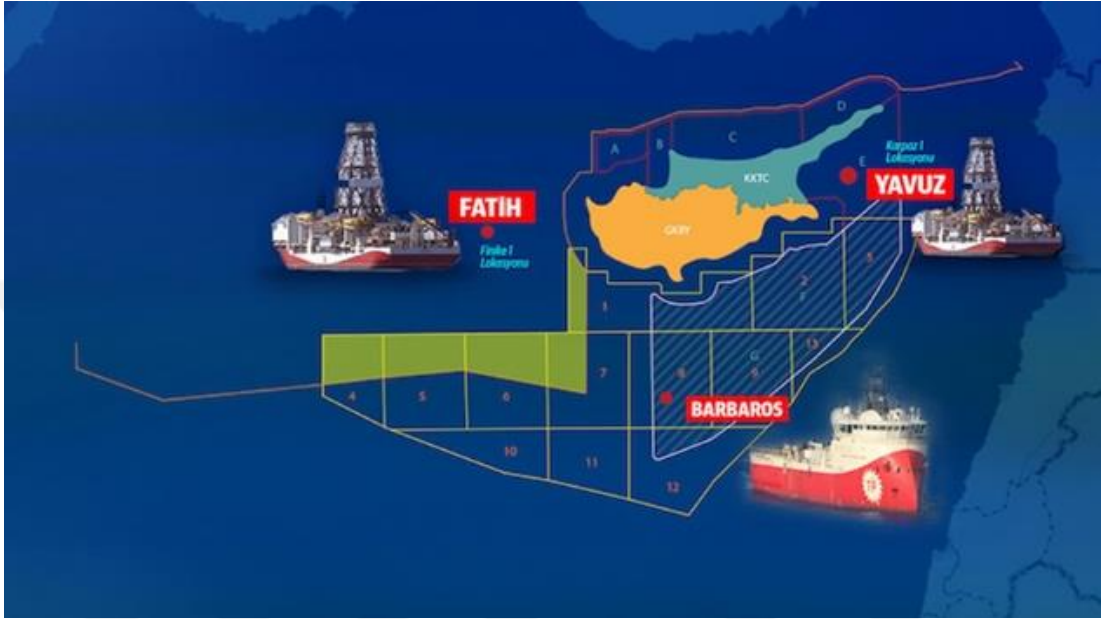
¹³⁰ Burcu Yavuz Tiftikçigil-Çağla Gül Yesevi, *Türkiye'nin Enerji Görünümü Stratejiler ve İlişkiler*, Derin Yayınları, İstanbul 2015, s.242

*Türkiye'nin muhtemel MEB'i ve GKRY'nin arama ruhsatı verdiği 1,4,5,6,7 numaralı parsellerle çakışması gösterir harita

¹³¹ Harita 5: Kaynak TÜDAV; Cihat Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Yetki Alanları Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt:4, Sayı:6, 2012

¹³² Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.370

Barbaros Hayreddin Paşa Gemisi'ni ilk etapta bölgeye göndermiş ve gelişmelerle birlikte bölgede petrol/doğalgaz arama çalışmalarını başlatmıştır.¹³³ (Harita 6)

Harita 6: Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Faaliyet Bölgeleri¹³⁴

Yunanistan, Türkiye ile arasında olan kıta sahanlığını Anadolu, Rodos ve Meis arasından geçmekte olan ortay hatla belirleyerek bu hattın güneyinde kalacak olan MEB'ni Mısır ve GKRY ile tespit etmeye yönelik çaba içerisinde. Aynı şekilde GKRY de, Türkiye ile arasındaki kıta sahanlığı sınırını ada ile Anadolu arasından ortay hat üzerinden çizmeyi planlayarak, Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'deki kıyı uzunluklarından açık denizlere ulaşmasına engellemeye çalışmaktadırlar. Bu şekilde Yunanistan, mümkün olduğu kadarıyla Türkiye'yi bölgeden uzaklaştırarak sadece Antalya Körfezi'nde küçük bir MEB alanına hapsedmek istemektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin hakkı olan 145.000 km² MEB ile Yunanistan'ın Türkiye'yi sıkıştırmaya çalıştığı 41.000 km²'lik MEB haritada anlatılmaya çalışılmıştır.

¹³³ Kıvanç Ulusoy, *a.g.e.*, s.144

¹³⁴ <https://www.memurlar.net/haber/845644/akdeniz-de-haydutluk.html> (13.01.2020)

*Harita 7: Türkiye'nin 189.000km²lik MEB alanı ve Yunanistan'a göre Türkiye'nin 41.000km²lik MEB alanı ¹³⁵

Yunanistan'ın iddiasındaki temel argüman olan adalar, Yunanistan ile Anadolu arasında çizilen ortay hatta göre ters ülke tarafında (Türkiye kıyılarına daha yakın olması sebebiyle.) kaldığından sınırlandırma çizmek için kıyı oluşturamaz ve adalar için karasularından başka herhangi bir hak iddia edilemez.¹³⁶

GKRY, tüm hukuksuz girişimlerine rağmen bulmuş olduğu doğalgazı satabileceği pazarlara ulaştırmayı düşünmektedir. Bu kapsamda planlamış olduğu alternatif olarak 3 güzergah bulunmaktadır. Bunlar;

1. Gazın direkt kaynak alanından yapılacak boru hattı ile ilk olarak Girit Adası'na müteakiben de Yunanistan ve İtalya'ya sevk edilmesi. (Yaklaşık yatırım maliyeti: 19,5 milyar dolar)

2. Afrodit bölgesinde bulunan doğalgazın, GKRY'de yapılması planlanan sıvılaştırma istasyonu üzerinden tankerlerle deniz yolu vasıtasıyla ilgili pazara transferi (Yaklaşık yatırım maliyeti: 12,6 milyar dolar)

¹³⁵ Harita 7 Kaynak: <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/ugur-dundar/turkiyenin-dogu-akdenize-yonelik-milli-stratejisi-yok-5295635/> (08.01.2020)

¹³⁶ Cihat Yayıncı, *a.g.m.*, s.20

3. Çıkarılacak doğalgazın ilk olarak Türkiye'ye nakledilmesi ve burada var olan transfer sistemi vasıtasıyla ilgili pazara ulaştırılması (Yaklaşık maliyeti: 4,7 milyar dolar)

Kıbrıs adasının güneyinden ve İsrail'in Leviathan sahasından çıkarılan doğalgazın uluslararası pazarlara ulaşabilmesi için en güvenli ve ucuz yolun Türkiye olduğu belirtilmektedir.¹³⁷ Çıkarılacak doğal gazın transferi noktasında oluşacak güzergahların kontrolü ve bunların güvenliği hususu, Kıbrıs sorunu üzerine deklare edilen çözüm önerilerinde açık olarak ifade edilemeyen, asıl endişe duyulan konu olmaktadır.

Enerjinin ihracatı noktasında alternatiflerden biri olarak görülen sıvılaştırma noktaları oluşturabilmek adına Rum kesimi 2012 yılının ortalarından itibaren Vassilikos'ta doğal gaz sıvılaştırma (LNG) için gerekli tesis yapımlarına başlamıştır. Yönetim bu tesisi sadece kendi bölgesinde çıkacak doğal gaz kaynakları için değil, aynı zamanda yapacağı anlaşmalarla bölgedeki diğer ülkelerin sahasında çıkacak gazın da işlenip dünya pazarına sunabilecek kapasitede LNG merkezi yapmayı düşünmektedir.¹³⁸

Genel olarak bakıldığında doğalgazın sıvılaştırılarak transferi, boru hatları üzerinden transferine oranla daha maliyetli olduğundan ekonomiklik açısından enerji kaynaklarının ilgili pazara ulaştırılmasında boru hattı tercih edilmektedir. Fakat bu değerlendirme esnasında boru hattının döşeneceği mesafe, deniz dibi derinliği vb. etkenler mutlaka değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmeler neticesinde İsrail ve bölge ülkelerin tercihinin boru ile transferi yönünde olarak hedef pazarın Avrupa olabileceği değerlendirilmelidir.¹³⁹ Bu konuda TPAO genel müdürü Mehmet Uysal, Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon kaynaklarının nakliyatı için kurulması düşünülen uzunluktaki boru hattının Akdeniz'in jeolojik özellikleri nedeniyle buradan geçirilmesinin rantabl olmadığını, bundan dolayı da en ekonomik ve stratejik

¹³⁷ Bilgesam 2013

¹³⁸ Ayla Gürel, *a.g.m.*, s.5

¹³⁹ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.378

seçeneğin boru hattının Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzatılması olduğuna dair beyanat vermiştir.¹⁴⁰

Rum tarafı yöneticilerinin hidrokarbon kaynaklarının araştırılması ve çıkarılması hususunda yaşanan siyasi gerginliği sadece Türkiye ve AB ile ilişkilerinde zemin ve zaman kazanmak maksadıyla kullandıkları önermesi bir yana, ekonomik olarak içinde bulunduğu sıkıntılardan ve iç siyasette elini kuvvetlendirmek adına yapılan iç manevralar olarak da değerlendirmek gerekmektedir.¹⁴¹

Yine de, bölgede bulunan hidrokarbon kaynaklarının ülke ekonomilerine büyük katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle adada var olan siyasi belirsizliği ortadan kaldırma noktasında, bazı akademisyenler bu ekonomik kaynakların kullanılması ve paylaşımı hususunu önemli bir fırsat noktası olarak görmektedir.

3.2.3. Doğu Akdeniz'deki Doğalgazın Transfer Güzergahları:

Hidrokarbon kaynakları bakımından dünyanın en verimli bölgelerinden olan Hazar Bölgesi, Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerine en yakın stratejik noktalardan biri konumunda olan Türkiye, enerji kaynak talebinde bulunan ülkelere güvenilir enerji transfer noktası olmayı planlamakta, AB için, Rusya, Norveç ve Cezayir'den sonra dördüncü büyüklükte enerji koridoru oluşturmayı hedeflemektedir.¹⁴²

Çıkarılan enerji kaynaklarının talep edilen noktaya taşınması hususunda en ekonomik alternatifin kara/denizlerden geçirilecek boru hatları vasıtasıyla gerçekleştirilebileceği yaşanan tecrübeler neticesinde elde edilmiştir. Boru hattı ile taşımacılığa en yakın alternatif ise güvenli olması da değerlendirilerek deniz yolu taşımacılığı olduğu görülmüştür. Deniz yolu ile taşıma alternatifi, hidrokarbon kaynaklarının tek seferde yüklü miktarda taşınmasına imkan vermesi ve transfer maliyetinin demiryolu taşımacılığına göre 3,5, karayolu taşımacılığına göre 7,

¹⁴⁰ "Akdeniz'deki Gaz Düğümünün Çözümü Türkiye'den Geçiyor." <http://www.aksam.com.tr/guncel/akdenizdeki-gaz-dugumunun-cozumu-turkiyeden-geciyor--95786h/haber-95786> (06.01.2020)

¹⁴¹ Mustafa Kutlay, "Doğu Akdeniz'de Sertleşen Rekabet: Güney Kıbrıs Rum Kesimi - Türkiye Gerginliğinin Analizi", *USAK Analiz*, No:13, 2011, s.5.

¹⁴² Burcu Yavuz Tiftikçigil, *a.g.e.*, s.18

havayolu taşımacılığına göre de 22 kat daha ekonomik olması bu alternatifin diğer yollara göre tercih edilmesinin nedeni olmuştur.¹⁴³

Harita 8: Doğu Akdeniz Gazının Olası İhracat Güzergahları¹⁴⁴

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde bulunan başta doğal gaz olmak üzere enerji kaynaklarının transferi Türkiye üzerinden sağlanabilirse, hem jeopolitik hem de jeostratejik açıdan Türkiye'nin önemine katkı sağlayacak ve uluslararası arenada ilişkilerini güçlendirici rol oynayacaktır.

¹⁴³T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/Ana_Plan_Stratejisi/3Rapor/20100518_171220_204_1_64.pdf (11.02.2017)

¹⁴⁴ Harita 8, Özer Balkaş, "Doğu Akdeniz'de Doğal Gaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika", https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf (05.01.2020)

Avrupa özelinde değerlendirildiğinde, enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların ulaşımı konusunda Orta doğu petrollerine ve Rusya Devleti'ne bağımlı olan AB, Ukrayna Krizi'nde gerekli karşı sert tepkiyi gösterememiştir. Bu tepkisizlikte Avrupalı ülkelerin doğal gaz konusunda ortalama %34 oranında Rusya'ya bağlı olması etkilemiştir.¹⁴⁵

AB'nin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını sağlamada Rusya'ya bağımlı olması (Bazı ülkelerde bu oran %100 bulmaktadır.) bağımsız hareket etmesini engellemektedir. Enerji güvenliği sağlama hususunda AB, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de var olan enerji kaynaklarının AB'ne nakledilmesi hususunda transit ülke olma stratejisini desteklemelidir.¹⁴⁶ Bu bağlamda yaşanan Ukrayna Krizi, ülkelerin enerji güvenliği kapsamında kaynak alternatiflerinin ve enerji koridoru çeşitliliğinin olmasının ne derece önemli olduğunu göstermiştir.

Akdeniz Bölgesi'nde keşfi yapılan kaynakların ve var olduğu tahmin edilen potansiyel rezervin başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelere ulaştırılabilmesinin iki alternatif yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye limanlarına gidecek boru hattı projesi diğeri ise Güneydoğu Avrupa'ya deniz dibinden yapılacak boru hattı projesi ile mümkün gözükmektedir.(Harita 6)¹⁴⁷

Diğer bir alternatif olarak GKRY ve İsrail'in bölgede var olan gazını Güney Kıbrıs-Yunanistan-İtalya üzerinden Avrupa'ya taşınabilmesi amacıyla "Doğu Akdeniz Boru Hattı (EastMed)" projesinin (Harita 9) hayata geçirilmesi adına görüş birliğine varmışlardır.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Hasret Çomak, *a.g.e.*, s.156.

¹⁴⁶ Ayla Gürel-Fionna Mullen, "Can Gas Mediterranean Gas Discoveries Have a Positive Impact on Turkey- EU Relations?", *Sabancı University Istanbul Policy Center, Policy Brief 12*, s.4.

¹⁴⁷ Kıvanç Ulusoy, *a.g.e.*, s.146

¹⁴⁸ <http://birlikgazetesi.org/rum-kesimi-israile-sigindi/> (16.01.2020)

Harita 9: Doğu Akdeniz Boru Hattı (EastMed) Projesi Güzergahı

3.2.4. Enerji Paylaşımı Kapsamında Bölge Ülkelerin Politikaları ve Uluslararası Aktörlerin Bölgeye Bakış Açısı:

Varlığını sorunsuz olarak devam ettirmek isteyen her devletin dış politika ve ekonomik güvenlik de dahil olmak üzere genel güvenlik konularında çevresindeki ülkelerle zaman zaman çatışan çıkarları olmaktadır. Böyle belirsiz bir ortamda bilhassa enerji sağlama hususunda başka ülkelere özellikle tek bir kaynağa aşırı bağımlı olmak, devletin izleyeceği siyasette rahat hareket etmesini engellemektedir. Bundan dolayı bu gibi durumları en aza indirmek adına devletlerin enerji konusundaki kaynaklarını çeşitlendirmek hususu hayati önem taşımaktadır.

Dünya siyasetinde var olma ve politika belirleme konusunda etkin bir güç olma bir anlamda da ekonomik güç olarak büyüme anlamına gelir. Bu büyüme de doğal olarak enerji ihtiyacında da artışa sebep olacaktır.

Doğu Akdeniz’de son zamanlarda gerçekleştirilen enerji kaynak keşifleri enerji güvenliği konusunda sıkıntı çeken ülkelere alternatif umut kaynağı oldu. Özellikle İsrail ve Mısır’ın bölgelerinde yakın geçmişte varlığı keşfedilen kaynaklar bu bölgeyi

gaz ihraç potansiyeli açısından öne çıkardı. Lakin, bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar ve ülkelerin iç siyasetindeki karışıklıklar, iç savaşlar, MEB konusunda çıkar çatışmaları bölgenin potansiyelinin meydana çıkmasına engel teşkil etmektedir. Bu belirsizlikler ortamında bölge ülkeleri mevcut kaynakların geliştirilmesini sağlayacak ve pazara sunma açısından ihtiyaç duyulan işbirliği yapma olanaklarını gerçekleştirememektedir. Bu durumda da bölge kaynaklarının siyasi belirsizlikler içinde çıkarılması konusunda da siyasi arabulucular ya da uluslararası şirketler ilgili taraflarla görüşmelerini artırmaktadır.¹⁴⁹

Uluslararası arenada kimliklerini ortaya koyamayan, vazgeçemeyeceği asgari kabullerini belirtemeyen ülkeler, siyaset platformlarında büyük güçler tarafından kendilerine verilen rolle yetinmek zorunda kalırlar.¹⁵⁰ Bu kapsamda, bulunduğu konum itibarıyla enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelere yakın olan Türkiye, kendince belirlemiş olduğu stratejisine göre siyaset yürütmesi gerekmektedir. Son 20-30 yıldır Doğu Akdeniz’de izlediği siyasetin istenilen hedeflere ulaşamamasında, bölge ülkeleri arasında bir güç olarak kendi konumunu ve hedefine ulaşma konusunda takip edeceği stratejileri tanımlayamaması etkilemektedir.¹⁵¹

Türkiye, coğrafyası itibarıyla etrafında bulunan gaz ve petrol kaynaklarının boru hatları ile başta AB olmak üzere talep eden ülkelere transit geçişini sağlanması için vazgeçilmez bir konumdadır. Türkiye, dünyada keşfi yapılmış petrol ve doğalgaz kaynaklarının yaklaşık %72’sine sahip olduğu coğrafyada stratejik açıdan önemli bir konumda bulunmaktadır.¹⁵² Bu konum batı ile doğu arasında enerji transit güzergahlarının en güçlü alternatiflerinden biri olduğundan Türkiye’nin bu konumunu avantaja çevirmek zorunda olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ABD merkezli siyaset yürüten Türkiye, enerji nakil üssü olma yolunda Rusya, Orta Doğu ve Uzak doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek zorundadır.¹⁵³

¹⁴⁹ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.302

¹⁵⁰ Oktar Türel, *a.g.e.*, s.80

¹⁵¹ Oktar Türel, *a.g.e.*, s.71

¹⁵² Burcu Yavuz Tiftikçigil, *a.g.e.*, s.27

¹⁵³ Kıvanç Ulusoy, *a.g.e.*, s.27

Bu doğrultuda ilişkilerini belirlemeye çalışan Türkiye, 2009 yılından beri bölge ülkelerinden Libya’yla görüşmelerine devam ettiği “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”nı, 27 Kasım 2019 tarihinde Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile imzalayarak Doğu Akdeniz’de hukuki ve siyasi dayanaklarının temellerini sağlamlaştırdı. Bu anlaşmaya göre, Türkiye’nin Libya ile Girit Adası’nın güneydoğusunda 18.6 millik (29.9 km.) bir deniz sınırı çizgisiyle kıta sahanlığı ve MEB belirlendi. Böylelikle Türkiye, 2011 yılında KKTC ile yaptığı anlaşmadan sonra bölgede söz sahibi olma adına yaptığı ikinci denizel alanda sınırlandırma anlaşması yapmış oldu.¹⁵⁴ Yapılan anlaşmada, iki ülkenin kıta sahanlığının çakıştığı noktada MEB’lerinin sınırları belirlendi¹⁵⁵ (Harita 10) ve ibare olarak “Akdeniz’deki Kıta Sahanlığı ve MEB Sınırları A noktasından başlayarak B noktasında son bulur.” anlaşma metninde yer aldı. (A Noktası: 34° 16’16.720” K – 026° 19’ 11.640” D / B Noktası: 34° 09’ 07.9 K” – 026° 39’ 06.3” D)¹⁵⁶

Harita 10: Türkiye ile Libya Arasında İmzalanan Mutabakat Muhtırası’nda Yer Alan Harita.¹⁵⁷

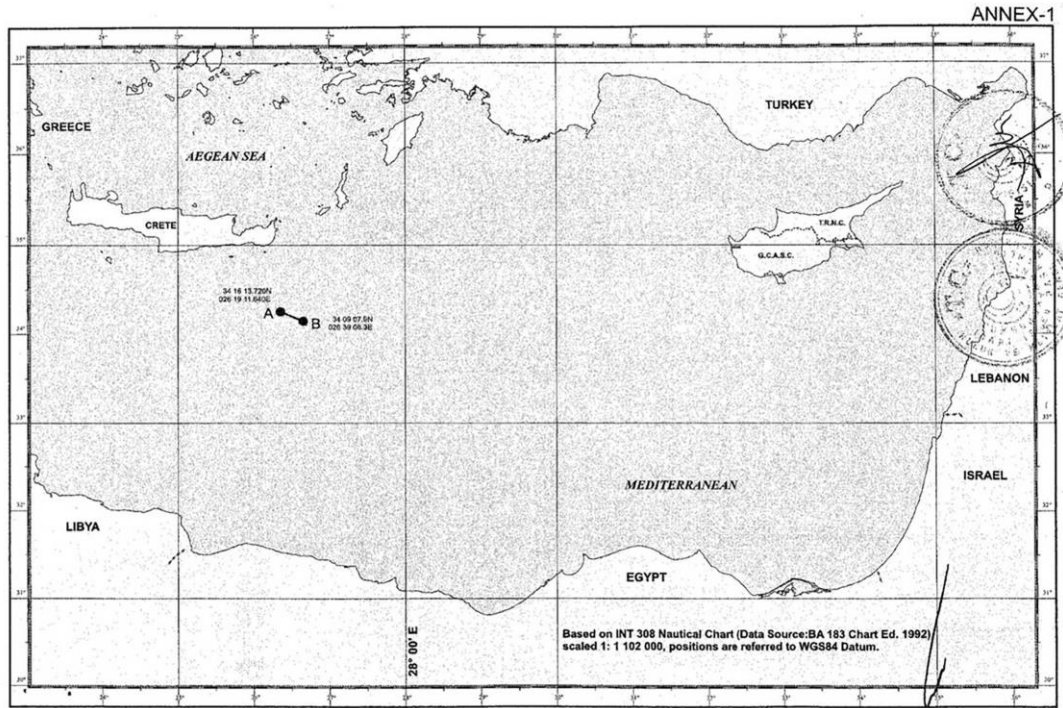
¹⁵⁴ <http://www.sanalbasin.com/libya-anlasmasi-meclis39ten-gecti-ab39yi-korku-sardi-iste-dunya-tarihini-degistiren-harita-33598415/> (15.01.2020)

¹⁵⁵ <https://tr.euronews.com/2019/12/23/israil-turkiye-ile-libya-n-n-anlasm-na-kars-y-z-ancak-savas-gemileri-gonderecek-degiliz> (15.01.2020)

¹⁵⁶ <https://www.stratejikortak.com/2019/12/turkiye-libya-deniz-siniri-haritasi.html> (10.01.2020)

¹⁵⁷ <https://www.stratejikortak.com/2019/12/turkiye-libya-deniz-siniri-haritasi.html> (10.01.2020)

Burada çok karıştırılan deniz yetki ilanı ile deniz yetki alanı sınırlandırma terimleriyle ilgili bir açıklama yapmak gerekiyor. Hukuk terimi açısından “deniz yetki ilanı”; bölgedeki komşu devletle irtibatı bulunmayan deniz alanında, söz konusu kıyı devletinin karasuları, MEB veya bitişik bölge sınırlarını tek taraflı olarak açıklaması olarak tanımlayabiliriz. “Deniz yetki alanı sınırlandırma” ise; iki ya da daha fazla bölge ülkelerinin sahip oldukları ya da önceden beyan ettikleri deniz alanları ile diğer bölge ülkeleriyle çakıştığı bölgelerle ilgili söz konusu devletle yapılan anlaşma neticesinde sınırlandırılmasıdır.¹⁵⁸

Harita 11: Anlaşma Metninde Kullanılan Harita¹⁵⁹

¹⁵⁸Mesut Hakkı Caşın, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270> (04.01.2020)

¹⁵⁹ <https://www.stratejikortak.com/2019/12/turkiye-libya-deniz-siniri-haritasi.html> (14.01.2020)

Libya Mutabakat Hükümeti ile varılan antlaşma ile Libya ile Türkiye'nin denizden komşu oldukları vurgulanmış ve Yunanistan'ın işgal ettiği Libya'ya ait deniz alanından saf dışı edilmiştir.

Ayrıca tarafların MEB'lerinde herhangi bir doğal kaynak bulunması durumunda bulunan kaynakların işletilebilmesi konusunda da işbirliği yapılacağı belirtilmiştir. Taraf ülkelerin MEB sınırlandırılması hususunda üçüncü ülkelerle yapacağı anlaşmalardan önce birbirlerini bilgilendirme ve görüşme yürüten devletin diğer devletle beraber de görüşmesi gerektiği noktasında görüş birliğine varıldı.¹⁶⁰

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde şimdiye kadar devam eden enerji siyasetini değiştirebilecek bir adım olan söz konusu antlaşmaya İsrail ve Yunanistan karşı olduklarını ve hiçbir surette de kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir.¹⁶¹

Antlaşma neticesinde;

1. Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının transfer noktalarından biri olan deniz dibinden boru hattı döşenerek Girit Adası-Yunanistan-İtalya güzergahından transferinin önü kesilmiştir. (Harita 12) Böylelikle Türkiye'nin izni ve görüşleri alınmadan bölgede enerji transferi noktasında kolay siyaset üretilemeyeceği anlaşılmıştır.

¹⁶⁰ <https://www.stratejikortak.com/2019/12/turkiye-libya-deniz-siniri-haritasi.html> (15.01.2020)

¹⁶¹ <https://tr.euronews.com/2019/12/23/israil-turkiye-ile-libya-n-n-anlasmas-na-kars-y-z-ancak-savas-gemileri-gonderecek-degiliz> (15.01.2020)

Harita 12: Türkiye-Libya Mutabakat Anlaşmasında Ülke Sınırları¹⁶²

2. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle anlaşamadığı hipotezi yıkılmış ve bölgede Türkiye olmadan oyun kurulmasının zor olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle geçmişte olduğu gibi günümüzde de Mavi Vatan'daki hak ve çıkarlarını korumak için her an hazır olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir.¹⁶³

3. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde gaz potansiyelinin 122 trilyon m³ olduğu tahmin edilmektedir. İsrail ve Mısır'ın aktif gaz üretimlerine ek olarak hukuksuz da olsa GKRY'nin aktif sondaj çalışmaları bölgede güvenliği ön plana çıkarırken yapılan Türkiye-Libya anlaşması bölgedeki büyük güçlerin hamlelerine, yapılan hukuksuz siyasal hareketlerin ve askeri güç temelli savaş diplomasisinin etkisiz hale gelmesine bir nebze olsa da olanak sağlamıştır.

4. Yunanistan'ın, Girit'ten Meis Adası'na kadar olan bölgeyi kendine ait tek bir denizel alan (sahil) olarak gösterip, buna göre GKRY ve Mısır ile BMDHS'ne ve deniz hukukunun genel ilkelerine ters olarak yetki alanlarıyla ilgili yapmış olduğu anlaşmalar geçerliliğini yitirmiştir.

¹⁶² Harita 12: <https://ataplatfom.org/2020/01/turkiye-ve-dogu-akdeniz/> (13.01.2020)

¹⁶³ <https://ataplatfom.org/2020/01/turkiye-ve-dogu-akdeniz/> (12.01.2020)

5. 2004 yılında Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının batı sınırına bildiren Türkiye, bu anlaşma ile sınırlarını koordinatlarıyla tekrar BM'ne sunarak teyit etmiştir.

6. Bu anlaşma ile Türkiye'nin fiziki coğrafyası gereği eğimli olmasından yola çıkarak “diyagonal hatların oluşturulması” düsturunca Doğu Akdeniz'de karşı kıyısında bulunan Libya'ya ait sahil kısmıyla komşuluğu fiili hayat geçmiş, Mısır ve İsrail'le benzeri anlaşma yapabilmesinin örneğini oluşturmuştur.¹⁶⁴

Bölge ülkelerinin birbirleriyle olan anlaşmazlıklardan yararlanmak isteyen ya da bölgedeki siyasi belirsizliğin kendi enerji güvenliğine etki etmemesini isteyen küresel güçler bölgede aktif siyaset uygulamaktadır. Rusya, doğal gaz piyasasında tekel konumunun bozulmaması ve uluslararası şirketlerinin çıkarlarının korunması açısından bölgeyle yakından ilgilenmekte ve başta Tartus limanı olmak üzere bölgede yer edinmeye çalışmaktadır. ABD, Rusya'nın benzeri duygularla bölgede bir şekilde bulunmaya gayret göstermekte ve hem İsrail'in bütünlüğünün korunması hem de kendi jeopolitik çıkarları açısından bölgede oyun kurucu rolünü bırakmak istememektedir. Enerji ihtiyacının büyük bölümünü Rusya'dan sağlamakta olan AB, alternatif gaz kaynağı olarak gördüğü Doğu Akdeniz Bölgesi'nde taraf ülkelerle iletişim halinde bulunmakta ve özellikle İsrail-GKRY-Türkiye'nin gerçekleştireceği ortak enerji projesini hayata geçirmek adına politik temaslarını aksatmamaktadır.¹⁶⁵

Rusya, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde var olduğu söylenen mevcut ve potansiyel kaynakların, hakim konumda olduğu kendi piyasasına etki edebilecek unsur olarak değerlendirdiğinden, bölgedeki gelişmeleri yerinde takip etmek ve anında müdahil olabilmek adına bölgede var olma çabasını devam ettirmektedir. Bu maksatla İsrail ve GKRY özelinde Leviathan, Tamar ve Dalit sahalarıyla özel ilgilenmekte, bölgedeki keşif, üretim ve taşıma alternatiflerinin içinde olabilmek ve gelişmeleri yakından takip edebilmek için siyaset üretmeye devam etmektedir. Bu siyasetini devam ettirebilme adına Rusya, 2013 yılında Gazprom ile Leviathan bölgesinde çıkan kaynaklara %30 oranlı ortak olmak üzere teklif sundu, ayrıca Tamar Sahası'nda üretilecek kaynağın (3

¹⁶⁴Mesut Hakkı Caşın, *a.g.m.*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270> (15.01.2020)

¹⁶⁵ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.303

milyon ton/yıllık LNG kapasiteli) taşınması için bölgede LNG tesisi kurup işletmek adına teklif verdi.¹⁶⁶

Rusya'nın bölgedeki bu çabaları kendi tekel gücüne ortak olmaya aday bölge kaynaklarını kontrol edebilme ve Doğu Akdeniz ticaretinin merkezinde olup yapılacak pazarlama alternatiflerinde var olmak için yaptığı değerlendirilmektedir. ABD Enerji Bakanlığı'nın yayınladığı raporlar eşliğinde, Rusya'nın bütçe gelirlerinin %50'sini, ihraç kaleminin ise %68'ini hidrokarbon kaynakları oluşturmaktadır. Bu nedenle Doğu Akdeniz bölgesinde yapılacak üretimin başta kendi kontrolünde olan AB pazarına ve diğer talep eden ülkelere pazarlanmasında pasif bir konumda seyirci olarak kalmayı istememektedir. Kaynakların çıkışına hakim olabilmek adına Tartus Limanı'nı, Lazkiye Hava Üssü'nü bölgedeki siyaseti neticesinde kendi kontrolüne almış ve Suriye'ye kendi güdümünde S-300/S-400 füzelerini yerleştirerek Doğu Akdeniz'i NATO'nun küçük bir gölü olarak bırakma niyetinde olmadığını göstermiştir.¹⁶⁷

AB ise bölge aktörlerinden GKRY'ni tüm hukuksuzluklara rağmen (1960 yılında imzalanan anayasaya göre, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte bulunmadığı hiçbir uluslararası birlikteliklere dahil olamaz ve yine her iki devletin izni olmadan kendi adına uluslararası bir anlaşmada taraf olamaz.¹⁶⁸) adanın temsilcisi olarak birliğe dahil edilmesinin arka planında ise yine Doğu Akdeniz'in hidrokarbon kaynakları yönünden zenginliği, bu zenginlikten menfaat elde etme çabaları ve bölgeden birlik üyesi ülkelere enerji akış koridoru oluşturmaya yönelik stratejik projesini gerçekleştirme adına yapılmış çabalar yatmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.461

¹⁶⁷ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.506

¹⁶⁸ Nurullah Aydın, *Avrupa Birliği Nedir, Ne Değildir?*, 1.Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2009, s.395

¹⁶⁹ Osman Metin Öztürk, *a.g.e.*, s.76

SONUÇ

Peki ya biz, bölgede aktör müyüz figüran mı?

Ulu önder M.Kemal ATATÜRK'ün, Ankara'da, 1936 Endüstri Kongresi'nde söylemiş olduğu "Benzin meselesi, yalnız bir milli ekonomi meselesi değildir. Aynı zamanda bir milli müdafaa meselesidir." sözü, bağımsız ve hür bir şekilde varlığını devam ettirmek isteyen ülkelerin yaşamında enerji kaynaklarının ne derece önemli olduğunu açık olarak belirtmektedir.¹⁷⁰

Türkiye, doğal gaz ithal etmeye 14 Şubat 1986 yılında Rusya ile imzalamış olduğu anlaşma gereği "Batı Hattı"ndan gaz alarak başlamıştır.¹⁷¹ 2015'li yıllara gelindiğinde Gazprom'dan ithal yapan ülkeler sıralamasında Almanya'dan sonra ikinci sırada Türkiye gelmektedir.¹⁷² 2016 yılı itibariyle de, Türkiye doğalgaz üretiminin tüketimi karşılama oranı %0,8 olarak çok düşük seviyelerde olmuştur.¹⁷³

Türkiye, elektrik üretiminde kullandığı kaynaklar sırasıyla doğalgaz, taş kömürü ve linyit, ithal kömür, hidrolik, rüzgar, güneş, jeotermal, biyogaz motorin ve fuel-oil gibi sıvı yakıtlardır. (Tablo 4)

04.08.2018 Cumartesi Türkiye Elektrik Üretimi (kWh)				
İthal	Fosil	Doğalgaz	279.908.370	%29,53
İthal	Fosil	İthal Kömür	199.770.160	%21,07
Yerli	Yenilenebilir	Hidrolik	190.326.390	%20,08

¹⁷⁰ Yaşar Semiz, "Atatürk'ün İktisadi Politikası, 1830 sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyo-Ekonomik Yapısına Genel Bir Bakış", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693074> (10.01.2020)

¹⁷¹ Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.250

¹⁷² Necdet Pamir, *a.g.e.*, s.256

¹⁷³ <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/02/sektorel-bakis-2018-enerji.pdf> (02.01.2020)

Yerli	Fosil	Taş Kömürü ve Linyit	123.879.090	%13,07
Yerli	Yenilenebilir	Rüzgar	102.519.850	%10,81
Yerli	Yenilenebilir	Güneş *	24.562.410	%2,59
Yerli	Yenilenebilir	Jeotermal	17.317.980	%1,83
Yerli	Yenilenebilir	Biyogaz	5.641.360	%0,60
İthal	Fosil	Fuel-Oil ve Nafta	4.027.000	%0,42

Tablo 4: Türkiye'nin Elektrik Üretiminde Kullandığı Kaynaklar¹⁷⁴

Türkiye, 2018 yılı itibariyle elektrik üretiminin %48,97'sini yerli kaynaklardan %51,03'ünü ise ithal kaynaklardan üretmektedir.¹⁷⁵ Enerji kaynaklarında dışa bağımlılığı azaltmak adına Doğu Akdeniz Havzası'nın hemen yanı başında olmak Türkiye için avantaj sağlamaktadır.

Bu nedenden dolayı son yıllarda Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yapılmakta olan hidrokarbon keşif çalışmalarına ve bu ekseninde yürütülen uluslararası siyaset hamlelerini yakından takip etmeli ve bu hamlelere karşı proaktif rol almalıdır.

Akdeniz'in doğusu, enerji kaynakları bakımından rezervlerin tespit edilip açıklanmasıyla gündem güne önemini artırmakta ve büyük güçlerin ilgi odağı olmaktadır. Bölgeye kıyıdaş ülkeler son yıllarda uluslararası hukuku hiçe sayarak kıta sahanlığı sınırlandırma ve MEB belirleme antlaşmaları yapmaktadır. Bu hamlelere karşı siyaseten uzak kalmış Türkiye, son zamanda Libya ile sağlamış olduğu birliktelik ile bölgede varlığını ve oyun kurucu aktörlerden biri olduğunu hissettirmiştir.

Bölgedeki ülkelerin bağımsız olarak açıklamış olduğu ekonomik bölgeleri ister istemez birbirleri ile çakışmaktadır. Özellikle GKRY ile Yunanistan'ın açıklamış olduğu alanlar ile Türkiye ve KKTC'nin alanları çakışmaktadır. Ayrıca İsrail başta

¹⁷⁴ <https://www.enerjiatlas.com/elektrik-uretimi/> (03.01.2020)

¹⁷⁵ <https://www.enerjiatlas.com/elektrik-uretimi/> (03.01.2020)

olmak üzere bölgenin diğer ülkelerinin yapmış olduğu ruhsatlandırma hamleleri başka ülkelerinki ile çakışmakta ve sorunlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda oluşan krizlerin önlenmesi için önümüzdeki süreçte, uluslararası hukuk normları göz önünde tutularak bölge ülkeleri tarafından oluşturulacak bir “Doğu Akdeniz Birliği” tarzı bir oluşum bölgedeki çözümsüzlüğe bir nebze olsun katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmamızı ünlü tarihçi Leon Caetani'nin asla unutulmaması gereken ifadesiyle bitirelim. “ *Tarih, ilerisini göremeyenler için acımasızdır.*”¹⁷⁶

Sonuç olarak Türkiye, Libya ile yapmış olduğu antlaşma sonrasında yeni bir döneme giren Doğu Akdeniz’de, yeni krizler ve anlaşmazlıklar meydana getirilmeden bölgenin tüm ülkeleri ile uluslararası hukuka ve BMDHS’nin özüne uygun olarak, potansiyel hidrokarbon kaynaklarını bölgedeki paydaşlarıyla paylaşılmasını sağlama yönündeki diyaloga açık siyasetini ödün vermeden sürdürmesi gerektiği düşünülmekte ve bu kapsamda da bir an önce yukarıda bahsetmiş olduğumuz prensipler çerçevesinde MEB alanlarını deklare etmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

¹⁷⁶ Başbuğ, a.g.e. s.183

KAYNAKÇA

A. Basılı Yayınlar

Acer, Yücel – Kaya, İbrahim, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, USAK Yayınları, Ankara 2010.

Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasisi*, Bursa 2008

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1989

Arıboğan, Deniz Ülke, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, 2.Basım, Der Yayınevi, İstanbul 1997.

Ateş, Davut, *Uluslararası Politika*, Dora Yayınevi, 1.Baskı, Bursa 2013.

Aydın, Nurullah, *Avrupa Birliği Nedir, Ne Değildir?*, 1.Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2009.

Ayhan, Emrullah Altay, *Enerji Kaynakları, Dünya Enerji Güvenliği ve Orta Asya Jeopolitiği Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Ekonomik Yansımaları*, (Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars 2009.

Başbuğ, İlker, *Unutulan Ada Kıbrıs*, 1.Baskı, Kırmızıkeçi Yayınları, İstanbul 2016.

Batur, Nur, *Yeniden Yaşasaydım*, 1.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Bekarlar, Faruk, *Kıbrıs Sorununun Doğuşu Menderes Dönemi Türk Yunan İlişkileri*, Arayış Yayın Ajansı, 2006.

Bozkurt, İsmail, *Kıbrıs 'ın Tarihine Kısa Bir Bakış: Avrupa Birliği Kışkacında Kıbrıs Meselesi-Bugünü ve Yarını*, 2002.

Brzezinski, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, Sabah Kitapları, İstanbul 1998.

Çebi, Hakan Yılmaz, *Türkiye'nin Petrol Savaşları*, Karakutu Yayınları, Yayın No:115, İstanbul 2006.

Çomak, Hasret – Sancaktar Caner – Yıldırım Zafer, “*Enerji Diplomasisi*”, 1.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2015.

Demir, M.Faruk, *Enerji Güvenliği, Diplomasisi, Ekonomisi*, Altinküre Yayınları, Ankara 2007

Denktaş, Rauf R., *Son Çağrı*, Remzi Kitabevi, 4.Basım, İstanbul 2007.

Erhan, Çağrı, *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları*, İmaj Yayınevi, Ankara 2010

İlbaş, Mustafa, *Enerji-Politik Dünya ve Türkiye*, Berikan Yayınevi, Ankara 2014.

İnalcık, Halil – Göyünç, Nejat – Heath, W.Lowry, *Osmanlı Araştırmaları IV*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

İşeri, Emre – Baklacioğlu, Nurcan Özgür, - Terzi, Özlem, Der.Faruk Sönmezoğlu, “*Küresel Düzeyde Enerji Meseleleri ve Türk Dış Politikası*”, *XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, DER Yayınları, İstanbul 2012.

Kocaoğlu, Mehmet, *Petro-Strateji*, Türkeli Yayınevi, Ankara 1996.

Meray, Seha, *Uluslararası Hukuk ve Örgütler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.

Montgomery, Scott L., Çev. Evra Günhan Şenol, *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler*, 1.Baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2014.

Mütercimler, Erol, *Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekatı*, Arba Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1998

Özgen, Cenk, *Rota Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği*, Gece Kitaplığı, 2015.

Özmen, Süleyman, *Küresel Güçlerin Oyun Adası Kıbrıs*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul 2018.

Öztürk, Osman Metin, *Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs*, 1.Baskı, Altinküre Yayınları, Ankara 2003.

Pamir, Necdet, *Enerjinin İktidarı*, 2.Baskı, Hayykitap, İstanbul 2016.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 8.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2009.

Primakov, Yevgeni, Çev. Olga Tezcan, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, , Timaş Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2009.

Sariahmetoğlu, Nesrin Karagür, *Petrolün Sihirli Dünyası Bakü*, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, Yayın No:218, İstanbul 2007.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1.Cilt (1920-1945)*, T.T.K.Yayınları, Ankara 1982.

Tiftikçigil Burcu Yavuz – Yesevi Çağla Gül, *Türkiye'nin Enerji Görünümü Stratejiler ve İlişkiler*, Derin Yayınları, İstanbul 2015.

Tiryaki, Orhan, *Sınırı Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, Cem Ofset Matbaacılık, 2.Baskı, İstanbul.

Toluner, Sevin, *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, Beta Basım Yayım, İstanbul 2010.

Türel, Oktar - Tayfur, M.Fatih - Ege, Aylin - Dayıoğlu, Meltem - Şahinkaya, Serdar – Görün Fikret, Der.Oktar Türel, *Akdeniz’de Bir Ada, KKTC’nin Varoluş Öyküsü*, 1.Baskı, İmge Yayıncılık, Ankara 2002.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih 1789-2001*, 7.Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2008.

Ulusoy, Kıvanç, *Doğu Akdeniz’de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, 1.Baskı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara 2015.

Ülker, Halil İbrahim – Gürson, Poyraz – Topçu, Mustafa Kemal - Erkan, Erman, “Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisine Etkileri”, *International Conferans on Euroasian Economies*, 2013.

Ünal, Mesud, *Soğuk Savaş ve Sonrası Doğu Akdeniz’de Küresel Hamleler-1*, 1.Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul 2015.

Waylet, Bonyar – Ernst, Jackh, Çev.Vedat Atilla, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu*, Chiviyazıları Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2004.

Yaycı, Cihat, *Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Kavramı*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, 1.Baskı, İstanbul 2019.

Yıldız, Dursun – Yaşar, Doğan, *Doğu Akdeniz’de Küresel Satranç*, 1.Baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2012.

Yüce, Çağrı Kürşat, *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, 1.Baskı, Ötüken, İstanbul 2006.

B. Makaleler:

Acer, Yücel, “Doğu Akdeniz’de Deniz Alanlarının Sınırlandırılması ve Türkiye”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2005.

Agayev, Vagif-Fuad Akhundov-Fikrat T.Aliyev-Mikhail Agarunov, “World War II and Azerbaijan”, *Azerbaijan International*, Summer 1995.

Akalın, Durmuş – Çelik, Cemil, “XIX.Yüzyılda Doğu Akdeniz’de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti”, *International Periodical Fort he Languages*, 2012.

Akbaş, Zafer – Gedik, Dilaver, “Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Üzerindeki Türk ve Rum Rekabeti: Jeopolitik ve Jeoekonomik Bir Analiz”, *1.Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu Bildiri Tam Metni Kitabı*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir 2015, <https://docplayer.biz.tr/59609996-Izmir-katip-celebi-universitesi-yayin-no-3.html> (12.03.2017) s.421.

Aslan, Cemal, “Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Farkları Neler?”, *Stratejik Ortak*, Aralık 2019 <https://www.stratejikortak.com/2019/12/meb-kita-sahanligi-farklar.html> (03.01.2020).

Balkaş, Özer, “Doğu Akdeniz’de Doğal Gaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları”, *Enerji Güvenliği ve Jeopolitika*, https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf, (05.01.2020).

Baysoy, Emre, “Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, 2015.

Bozkurt, Enver, “Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika C.II*, No:5, 2006, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/gTRSM90Z9fhDXPPex84rvBFUuM2kXu.pdf>, (03.01.2020).

Caşın, Mesut Hakkı, “Türkiye-Libya Anlaşmasının Hukuki ve Stratejik Boyutları”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasin-in-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270> (09.12.2019)

Çakır, Recep, “2000’lerden İtibaren Doğu Akdeniz’de Enerji Alanında Yaşanan Gelişmelerin Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki Sorunlarına Etkisi”, Kara Harp Okulu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

Çelik, Duygu Türker, “Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu”, *AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara 2016.

Demirözü, Damla, “Megali İdea’dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:35-36, Ankara 2005.

Dokuzlar, Bircan, “Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya’dan Avrupa’ya), *IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık*, Yayın No:164, İstanbul 2006.

Güneş, Şule Anlar, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması”, *AÜHFD*, Cilt:56, Sayı:2, 2015.

Gürel, Ayla – Mullen, Fiona – Tzimitras, Harry, “Hidrokarbon Issue: Context, Positions and future Scenarios” *PCC Report*, 1/2013.

Gürel, Ayla – Mullen, Fiona “Can Gas Mediterranean Gas Discoveries Have a Positive Impact on Turkey- EU Relations?” *Sabancı University Istanbul Policy Center*, Policy Brief 2012.

Kamil, İbrahim – Güneş, Ümran, “Megali İdea’dan Enosis’e Kıbrıs (1814-1974)”, *Asia Minor studies-International Journal of Social Sciences*, Cilt:2, Sayı: Denктаş Özel Sayısı, Mayıs 2014.

Karaca, Kutay, “Küresel Enerji Stratejileri Karşısında Türkiye’nin Jeostratejik, ve Jeopolitik Konumu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5, Sayı:10, Ankara 2007

Karapınar, Nuray, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar”, *Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, Sayı:20, 2015.

Keser, Ulvi, “Doğu Akdeniz’de Güvenlik ve Kıbrıs Adası’nın Stratejik Pozisyonu”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1.

Kutlay, Mustafa, “Doğu Akdeniz’de Sertleşen Rekabet: Güney Kıbrıs Rum Kesimi - Türkiye Gerginliğinin Analizi”, *USAK Analiz*, No:13, 2011.

Küçükşahin, Ahmet, “Güvenlik Bağlamında Risk ve Tehdit Kavramları Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?”, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:4, 2006.

Nuray, Karapınar, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar”, *Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, Sayı:20, 2015.

Ediger, Volkan Ş. – Devlen, Balkan – Mcdonald, Deniz Bingöl, “Levant’ta Büyük Oyun:Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Bahar 2012.

Gürel, Şükrü Sina, “Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri”, *AÜ SBF Yay.*, No:43, Ankara, 1995.

Kedikli, Umut – Deniz, Taşkın, “Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, *Alternatif Politika*, Cilt:7, Sayı:3, Ekim 2015.

Önertürk, Filiz, “Petrol ve Ekonomisi Üzerine”, *Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Yayını*, No.259, Ankara 1983.

Örmeci, Ozan, “Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği ve Akdeniz Birliği Olgusu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3.

Özgen, Cenk, “Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekatı”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 8, Sayı 1, 2013.

Özkan, Arda, “Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat ve Doktrin”, *International Journal of Social Science Studies*, Sayı: 31, 2015.

Pala, Cenk, “21.Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi”, *Avrasya Dosyası*, Bahar 2003, Cilt 9, Sayı 1.

Paraschos, Peter E., “Offshore Energy in The Levant Basin: Leaders, Laggards and Spoilers”, *Mediterranean Quarterly*, 2013.

Sancak, Kadir, “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, 2013.

Sandıklı, Atilla, “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, Rapor no:59, 2013.

Şener, Bülent, “1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Sayı:205, Ağustos 2013.

Taşdemir, Fatma, “Kıbrıs Adası açıklarında Petrol ve Doğalgaz Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutları”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Rapor No: 12-03, 2012.

Tekir, Osman, “Küresel Güç Mücadelesinde Enerji Faktörü”, *1.Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu Bildiri Tam Metni Kitabı*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir 2015, <https://docplayer.biz.tr/59609996-Izmir-katip-celebi-universitesi-yayin-no-3.html> (12.03.2017) s.374.

Yaycı, Cihat, “Doğu Akdeniz’de Yetki Alanları Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, Cilt:4, Sayı:6, 2012.

Yergin, Daniel, “Ensuring Energy Security”, *Foreign Affairs*, Cilt:85, Sayı:2, Nisan 2006.

Yüksel, Dilek Yiğit, “Kıbrıs Türk Mücadelesi (1914-1958)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, VIII/18-19, (2019/Bahar-Güz).

C. Süreli Yayınlar:

Akşam Gazetesi

BBC

Hürriyet Gazetesi

Habertürk

NTV

TRT-1

Karar Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Sabah Gazetesi

Seta Analiz

Sözcü Gazetesi

Stratejik Araştırmalar Dergisi

Uşak Analiz

Yeniçağ Gazetesi

Ç. Elektronik Yayınlar:

Açıkses, Erdal – Cankut, Ayhan, “Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri”, https://www.academia.edu/31660084/KIBRIS_MESELESİNİN_TARİHSEL_GELİŞİMİ_VE_ULUSLARARASI_HALE_GELME_SEBEPLERİ_Erdal_AÇIKSES, (29.12.2019).

Advancing American Energy, <http://www.whitehouse.gov/energy/securing-american-energy#energy-menu> (04.01.2020).

“Akdeniz’deki Gaz Düğümünün Çözümü Türkiye’den Geçiyor.” <http://www.aksam.com.tr/guncel/akdenizdeki-gaz-dugumunun-cozumu-turkiyeden-geciyor--95786h/haber-95786> (06.01.2020).

Aydın, A.Fahmi – Şahin, Levent, “Küresel Krizlerin Petrol Tüketimi ve Petrol Fiyatları Üzerindeki Etkileri”, <http://193.140.142.206:8080/xmlui/handle/11616/12020> (<http://hdl.handle.net/11616/12020>), (28.09.2019).

Bayraç, H.N., “Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi”, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-ENERGY.pdf>, (24.12.2019) s.3.

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, <http://www.taussmarine.com/dokumanlar/deniz-hukuku-sozlesmesi.>, (03.01.2020).

Doğan, Nejat, “Doğu Akdeniz’de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği”, <https://docplayer.biz.tr/18935211-Dogu-akdeniz-de-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi-nejat-dogan.html>, (01.01.2020).

Dural, Haluk, “Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları”, <https://docplayer.biz.tr/8686275-Dogu-akdeniz-enerji-kaynaklari.html> (01.01.2020) s.1.

Gözler, Muhittin Ziya, “Doğu Akdeniz’de Paylaşılmayan Kaynaklar”, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji->

guvenligi-arastirmalari-merkezi/dogu-akdenizde-paylasilamayan-kaynaklar
(30.12.2019).

Haliloğlu, Gülten, “Doğu Akdeniz’in Stratejik Önemi ve Enerji Güvenliği”,
https://docplayer.biz.tr/154356039-Dogu-akdeniz-in-stratejik-onemi-ve-enerji-guvenligi.html, (02.01.2020).

https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/02/sektorel-bakis-2018-enerji.pdf (13.07.2018).

http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=oil_home(23.12.2019)

https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol, (10.11.2019).

https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/19_20_Guz/ekonomik_cografyaya_giris/13/index.html, (03.01.2020).

http://birlikgazetesi.org/rum-kesimi-israile-sigindi/ , (15.01.2020).

https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137
(16.01.2020).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/koca-piri-reis-gemisi-yola-cikti-18808969, (04.01.2020)

https://www.nblenergy.com/

https://www.eni.com/en_IT/home.page

https://www.tepav.org.tr/ (08.10.2019).

BP Statistical Review of World Energy, 10.10.2019).

https://sozluk.gov.tr/?kelime=güvenlik (29.12.2019).

http://www.iea.org/topics/energysecurity (29.12.2019).

https://ataplatform.org/ (15.01.2020).

<https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdeniz-enerji-denkleminde-turkiye-ve-libya/#.Xh-JxFLA6cU> (11.01.2020).

<https://www.21yyte.org/tr/merkezler/enerji-savaslarinin-sonu-var-mi> (23.12.2019).

<https://tr.depositphotos.com/72165597/stock-illustration-eastern-mediterranean-political-map.html> (21.12.2019).

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/> (15.01.2020).

<https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiyelibya-mutabakati-neden-bu-kadaronemli-iste-dikkat-ceken-detaylar/haber-1028299> (03.01.2020).

https://www.tasam.org./trTR/Icerik/52515/yeni_deniz_guvenligi_ekosistemi_ve_dogu_akdeniz_kitabi (16.01.2020).

<https://www.stratejikortak.com/2019/12/meb-kita-sahanligi-farklar.html> (11.12.2019).

<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/02/sektorel-bakis-2018-enerji.pdf> (23.08.2018).

<https://www.memurlar.net/haber/845644/akdeniz-de-haydutluk.html> (18.12.2019).

<https://www.stratejikortak.com/2019/12/turkiye-libya-deniz-siniri-haritasi.html> (16.01.2020).

<https://www.denizcilikdergisi.com/genel/cem-gurdeniz-akdenizde-ikinci-sevr/> (09.01.2020).

Katman, Filiz, “Levant Doğu Akdeniz ve Enerji Satrancı”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/749607> (01.01.2020).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı, *Akdeniz’de Kıta Sahanlığı Sınırlandırması Hakkında Basın Açıklaması*,

<http://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahanligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/>, (05.01.2020).

Özcan, Nihat Ali, “Soğuk Savaş’ın Ruhu Doğu Akdeniz’e Geri Dönerken”, <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6452> (25.12.2019)

Semiz, Yaşar, Atatürk’ün İktisadi Politikası, “1830 sonrası Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyo-Ekonomik Yapısına Genel Bir Bakış”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693074>, (10.01.2020).

T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/Ana_Plan_Stratejisi/3Rapor/20100518_171220_204_1_64.pdf, (11.02.2017).

Tamçelik, Soyalp – Kurt, Emre, “Değişen Doğu Akdeniz Denklemine Mısır’ın Hidrokarbon Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları”, https://www.researchgate.net/publication/312057557_DEGISEN_DOGU_AKDENIZ_DENKLEMINDE_MISIR'IN_HIDROKARBON_POLITIGI_VE_TURKIYE'YE_YANSIMALARI (31.10.2017) s.445.